

EESTI KEEL

1927

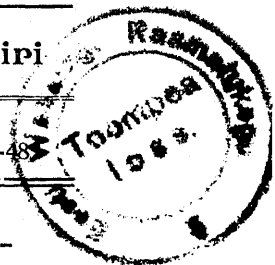
Kuues aastakäik

№ 1—3

Akadeemilise Emakeele Seltsi ajakiri

Toimetus:
Tartu, Maarjamõisa 44, kort. 2

Talitus:
Tartu, Jaagupi 6, tel. 10-48

Esimene katse eesti keele kõnemeeloodia võrdlevas uurimises¹.

(Järg).

P.

Tabel I (Pakasel talvel ...).

Kurvide üldine ilme on: meloodia tervikuna tugevalt langev umbes 2 oktaavi ulatuses (kõrgemad punktid: *Lund* P₄ lõpus, ja *pil-* P₅ keskpaigas, ning madalaim: (*äär*) de P₉ lõpus). Esimest gruppi *Pakasel talvel* ta madala lõpptooniga on nähtavasti võetud lõpetatud tervikuna, pealkirjana. Pöögelmanni luuletuse õige pealkiri on *Hanged*, kuid ettekandjad lubavad endale vabadusi. Sõnameloodia on tähendatud tõusudega *Pa-* ja *tal-*, mis märgivad rõhke.

Rõhk, eriti sõna alguses, tähendatakse ära tõusva tooniga. Tõus *Pa-*s on suurem kui *tal-*is, mis tundub silmale ja ka kõrvale, plaati kuulates, teise rõhuna pikas sõnas. See lause esimese silbi eriline rõhutamine on eesti grammatikalt ette kirjutatud sõna initsiaalrõhu ülekanne lausele, printsiibi laiendamine, mis kooskõlas keele vaimuga või, füsioloogiliselt ja antropoloogiliselt öeldes, hingamisfunktsiooni erilise, selle kõnevormi aluseks oleva tüübiga. Ka meloodia on kohanenud selle funktsiooniga. Teisele tugeva rõhuga silbile rühmas *tal-* on antud nii üldine kõrgus, et ta ei katkesta sirget langevat meloodiat *Pa-*st *-vel-*ini. Vähem rõhutatud silbid on ka korraldatud sellesse langeva

¹ Artikli eelmist osa vt. EK V, lk. 133—178, kus ka tabelid leiduvad.

meloodia üldisesse joonde, nii et nad ei sünnita muskulaarseid pingutusi vajavaid katkestusi. P kurvide edaspidises arutuses on probleemiks, kas nad samuti näitavad initsiaalrõhu printsiibi laiendamist lausele. Pilgust kurvidele P_1 — P_3 jätkub selles veendumiseks. Jättes tähele panemata esimese tähtsuseta sidesõna, *Kui*, korraldab kõneleja kõik pearõhuga silbid pea sirges langevas joones. *kee*-l ja *kir*-il on pea sama üldine kõrgus. Vastavalt tema süntaktilisele tähtsusele lause alusena peaks *kirdetuul*'el olema kõrgem koht, mille talle ka annab S (tabel II, S_2 kaksikpaigas). P'le aga on süntaks vähema tähtsusega kui keele sissesündinud kõnemeloodia. Seda fakti, nagu eelmiseski lauses, tõestab kõneleja selle lauserühma süntaktilise väärtuse tähelepanemata jätmine. Sieversi järele ehitavat luuletajad oma teosed kõnemeloodiale, mida head ettekandjad peavad tabama oma intonatsioonis. Üldiselt lähevad selle lauserühma rõhutatud silbid langevat kaldjoont mööda. Nõrk tõus *-de*'s, P_3 , on tähtsuseta, sest ta on *d* tugevamast hääldamisest väikese eksplosiooniga, mis ühtlasi tekitab kõrguse tõusu. Kaht silpi *sihi*-, tuleb vaadelda ühe pika silbina, sest eesti nõrga *h* tõttu on nad pea lahutanamatult ühendatud ja asuvad pea samal kõrgusel. Nähtavad muutused meloodia joones leiduvad ainult rõhuga silpides, ja needki, ühe erandiga, tõustes üle meloodiajoone, langevad peagi tagasi endisele kõrgusele, nagu *kee*-, *kir*-, *Jää*-, *vää*-. Ainus erand on *-kil*- P_2 lõpus. Silbi tõus ja suurem kõrgus on siin tingitud soovist alal hoida *-kil*-ile algsilbi koht sõnas *-kildusi*, mis tarvilik, sest ühendatult sõnaga *Jää*- muutub viimane algsilbiks uues sõnas ja saab ka pearõhu. See on keele sõnaehituses asuva kõneinstinkti tugevuse tunnus.

Järgmises kõrvallauses *Kui* — *-huul* (P_3 lõpust P_4 kahe kolmandikuni), teeb *vt*-, P_4 esimeses kolmandikus, ebakindel mõõtmise võimatuks määrata, kas kõrvallause langeb ühes või kahes grupis. Suur emotsionaalne liigutus *hul*-is aga teeb tõenäoliseks, et ka *maruhuul*'es on suur emotsionaalne liigutus kavatsetud. Näitleja, soovides teha teatud efekti, ei tee seda kunagi üksikult, vaid kindlustab tähelepanu sellele efektile kordustega. Kõrvaga tajutav emotsionaalne intonatsioon plaadi kuulamisel leidub ka järgmises rühmas, *Lund* — *süle* (P_4 lõpust P_5 vertikaalse jooneni [mõõdetud kurvides tähendamata paus]). Kõneleja rõhutab siin sõnu *Lund* ja *pil*(*vede*) talvise maastiku kirjeldamiseks. Võib arvata, et *maruhuul* eelmises lauses on ka seesuguse erilise mulje saamiseks kavatsetud. Silbi *ma*- pikendamine on sää-

räse intoneerimise tunnus. Silpide pikendamine, nagu see selgesti näha *hul*-is, on emotsiooni väljendusabinõu. Tõeline tõus selles silbis pole nii suur kui *Pa*-s (P_1 alguses) kuid emotsionaalne mõju hulga tugevam. Teksti lõpus (P_8) *han*-(*ged*) ja *ae*(*dade*) on samasugused emotsionaalsed pikendamised.

Tagasi pöördudes grupile P_3 — P_4 tuleb tähendada, et emotsionaalsemas kõneviisis leiduvad ka suuremad katkestused rühmameloodia kestvuses. Tüüp jääb langevaks sõnade *hulguvalt*(*e*), *vihkses* ja *maruhuul* aegu; ka rõhutatud silpide järjestuses *hul*-, *vi*- on meloodia langev. Vähem rõhutatud silbid *-guvalt*(*e*) ja *-hises* on eraldatud eelkäivate rõhuga silpide peakõrgusest suure intervalliga. See on juba enne esinenud sõnas *sihinal* (P_1 lõpp — P_2 algus). Tõuseb küsimus, mis võiks olla selle erinemise põhjuseks suurema osa eelmiste rühmade meloodiatüübist? Vaadeldes lõpprühma *maruhuul* tugevnemist ühenduses terve selle grupiga, võiks paista nagu lisanduks üldisele langevale meloodiale uus tõusev. See tõusmistendents, nagu kõik säärased, levineks ka teistes rühmades. On juba mainitud, et ettekandja taotleb efekti kordamisega. Tõusmistendents ei oleks aga märgatav toonide väga astmelises järjestuses, nagu see leidub teksti kahes esimeses luses. Kui aga eraldada silpe *-guvalt*(*e*) silbist *-hul* suure intervalliga, on neid kergem ühendada järgmise *vi*-ga. Tõusev meloodia algab järjestusega *Kui hul*-, mis kujutab pea kestvalt tõusvat rida. Kui tõusvat intonatsiooni iseloomustavad suuremad katkestused silbimeloodia kestvuses, on leitud suurema katkestuse, peale *sihi*- (P_1 lõpus), seletus, sest siis pole eelkäiv *Kui* mitte lihtsalt hooletusse jäetud, nagu on tähendatud seda gruppi analüüsides, vaid on ühendatud järgmise silbiga tõusvas meloodias. Säärane tõusmistendents, kui ta tõesti on olemas selles rühmas, võib olla ainult väga nõrk, sest viimased kolm silpi, *maruhuul*, mis peaksid olema tõusva, loomulikult edasi suunduva liikumise lõppsihiks, pole ise korraldatud tõusvas järjekorras. Nad langevad sarnasel viisil kui eelmiste gruppide silbid, nõrga rõhutamisega pikkuse abil ja suurema kõrgusega silbis *-huul*.

Viimases grupis ja lauses *Kui sihinal* tõusva meloodia jälgede lihtsaks seletuseks võib olla nende lausete süntaktilise väärtuse nõrk mõju sissejuhatavate eelduslausetena lõplikele järelausele *Siis kerkisid* jne. (P_7 — P_9). Sel puhul on tõesti üllatav, et nii vähe on leida süntaktilise väärtuse rõhutamist, ja tuleb jällegi korrata väidet, et sün-

taktilised nõuded on siin ohverdatud keelele o.nase meloodia edasiandmisele.

Paistab, et järgmise rühma, P_4 lõpust kuni P_5 vertikaalse jooneni, suured tõusud *Lund* ja *pil-*, lisaks kirjeldatud sugereerivale kavatsusele, sisaldavad edasi sihitud süntaktilist elementi. Seda gruppi iseloomustavad aga kõrvale kuulda- vad pea- ja kõrvalsilpide tugevalt langevad meloodiad, *Lund* — *li-*, *pil-* — *sü-*, lisaks *tõi*, *pilvede*, *süle*. Kui lõppsiiret *e* peale *Lund* ka lugeda silbiks, tuleb ka *Lund* — *e* lisada sellele reale langeva järjestusena. Suured tõusud aga ühenduses suurte intervallidega üksikute silpide vahel võivad tähendada tõusva rütmi ja meloodia kõrvalliikumist, isegi ilma süntaktilise sihita. See tõusev tendents on koondatud rühma *tõi pil-* ümber, millega kooskõlas on sel alal *-de sü-* ja ka *Lund-e li-*. Kuid see tõusev element, kui ta üldise nähtav, on isegi nõrgem kui eelmises rühmas, kuna lõpp, *süle* on langev ja pikendamata. Meloodia skeemi *Lund li- pil- sü-* võib vaadelda tervikuna, kui eeldada, et kõrguse „raskuspunkt“ (vt. EK V, lk. 158) sõnas *Lund* on kõrgemal kui silbis *pil-*. See võib vastata ka tõe, sest *u* ülemine osa sõnas *Lund* on ühtlane ja selletõttu mõjuv. Silbis *pil-* on *i* algusest lõpuni tõusev, mis sunnib eeldama „raskuspunkti“ tõusu keskpaiga ümber või veidi kõrgemal, tingituna tõusvast liigutusest ja *i* selgest täambrist. Selle äramääramise alusprintsipiidid on võetud autori tööst „Kõnemeloodia tajumisest“ (vt. Lisa, nr. II). Langev meloodia *Lund* — *pil-* domineeriks siis tervet rühma, kuna alluvad meloodiad *Lund li-* ja *pil-* — *sü-* samuti langevad. *Pil-*i tõusu kohta piki seda skeemi, põhjustades katkemist, on kolm motiivi juba mainitud, mis mõjuvad üksikult või koos: 1) kirjeldav suggestioon, 2) süntaktiline siht pealause poole, 3) tõusev rütm kõrvalmõjuna. On võimalik veel seni mainimata neljas mõjutaja. Autor on sageli tähele pannud ja ka mitmes töös avaldanud, et teatud vokaalid on lahutamata teatud häälekõrgusest. Näit. *i*-l ja *u*-l on sageli suur häälekõrgus. Selle nähtuse põhjused ei tule siin seletamisele (vt. allap.). Kui see tähelepanek vastab tõe, on antud korral *i* silbis *pil-* eelistanud kõrget tooni. Sama foneetiline tendents võib esineda ka silpides *sihi-*, *hul-* ja *Lund*. Võiks mainida, et see tendents on kõnelejail, kes kuuluvad Rutz'i süstemi tüüp I-sse, mis autori arvates on identne ida-inimtüübiga (vrd. EK V, lk. 166 j. j.).

Selle rühma suurte tõusude ja katkestatud meloodia viimane seletusvõimalus on ta vaatlemises ühenduses eelmisega, milles tõusev element on selgesti tuntav. Siis ühendaks ühine-

tõusev tendents mõlemat rühma, esimene juhataks sisse teise ja teine tooks esimeses väljendatud ootuse täideminiku. See loomulikult ei vastaks ülestähendatud teksti süntaktilisele ehitusele, milles need mõlemad kõrvallaused on koordineeritud ja mitte subordineeritud, nagu mainitud vaade eeldab. Kuid juba eelpool on tähendatud, et ettekandja ei hooli süntaksist, kui tal sihiks on mõni eriline rütmiline või meloodiline skeem. Viimase käsitletava rühma domineeriv langev tendents soodustab seda teooriat.

Kõigist neist analüütilistest eeldustest järgneb, et tõusev tendents on tõenäolik enam katkestatud meloodia juures, kuna langev meloodia on loomulikult ühtlane ja tasane. Edasi tõestab see tulemus eelpool esitatud teoreetilises arutuses ideid kõnerütmi ja -meloodia antropoloogilise külje kohta (vt. EK V, lk. 164) ja näitab, et katkestatud meloodia, tarvita-des energilist hingamisprotsessi, on omane lääne-inimtüübile, kuna katkestamatu, ühtlane, tasane meloodia iseloomustab idainimtüüpi. Uurides P kurve, võib tähele panna, et nad suuremalt osalt ei lõpe ega alga järsult, ühendamatult, vaid et nad esinevad enam ühe joone võnkumistena, kusjuures kerge on ühendada algusi ja lõppe, nii et iga järgnev kurv paistab eelmise jätkuna. See kestvus avaldab kõrvale ühtlase ja pehme mulje, mida Rutz'i süstem peab tüüp I tähtsamaks iseloomustuseks. Teisest küljest kõnemeloodia, mille üksikud intonatsioonid on enam lahutatud ja mida võimatu vaadelda ainsa kestva joone osadena, tekitab efekti, mis karedam ja ebahormoonilisem, just säärase, mille Rutz'i süstem määrab oma tüüp III-le, lääne-tüübile. Käesolevas analüüsis etendavad need printsiibid tähtsat osa ja nende näidetena esinevad tüüpilised kurvid. Juba praegusel astmel valgustab üheltpoolt eesti, ungari ja osalt ka soome (tabelid III, IV) ning teiselt poolt prantsuse, hispaania, inglise ja osalt ka saksa ning rootsi kurvide (tabelid IV, V) võrdlev vaatlus tähtsamaid erinevusi meloodia ühtluses ja kestvuses. Siiski tuleb praegu kujundada ainult üldine mulje, kuna täpsem analüüs tuleb jätta seniks, kui saadud on enam kogemusi, sest on vististi juba selge, et intonatsioonikurve analüüs pole lihtsalt nende „lugemine“.

Tagasi pöördudes P kurvide juurde, võib märksa lühendada teksti ülejäänud osa (P_5 lõpust — P_9) analüüsi, sest esimeses osas ettetoodud printsiibid on ka siin selgelt nähtavad. Kergesti tuntavaks muutub siin ootav, edasi sihitud tendents. Kõneleja tunneb ettekantavate lausete ühendust Siis'iga (P_7 lõpp) algava pealausega. Suurem tõus silbis vai-

(P₆ keskel) ja vähemad tõusud silpides *lõi* (P₆ lõpp), *hã-* (P₆—P₇), *u-* (P₇ esimene kolmandik), *-il-* (P₇ keskel), *tõi* (P₇ teine kolmandik), mis kõik veidi kõrgemad kui seda vaja rõhutamiseks, tähendavad ära seda süntaktilist ühendust. Võiks arvata, et eelmistes rühmades nähtud tõusev meloodia ilmub ka siin, kuid seda ei sünni. Keele loomulik langev tendents on üllatava järjekindlusega esile toodud. Viimases grupis, *Siis — äärde* (P₇ lõpp — P₉), leiduvad jälle mõned korrapärased. Nad on tingitud suurtest tõusudest silpides *han(ged)* ja *ae(dade)*. Et *han-* emotsionaalselt paisutatud (vt. eelpool, lk. 3), ei peaks kedagi üllatama. See sõna on luuletuse pealkiri ja ühtlasi teatud viisil ka ta põhi-idee. Paisud silpides *ae-* ja *äär-*, vormilt sarnased, kuid ulatuselt vähemad, on nähtavasti tingitud meetodist tekitada efekti kordamise abil. Et see kordus sünnib vähenevas järjekorras, s. o. langevas rütmis ja meloodias, on täiesti kooskõlas keele vaimuga, millest kõneleja nii püsivalt kinni on pidanud teksti esimeses osas.

Mainitud kolme viimase silbi eriline rõhutamine võib aga jällegi olla viimasele kahele grupile ühise nõrga tõusva tendentsi tunnus, mis tendents oli olemas *Kui hul-* ja *süle* vahel (vt. eelpool, lk. 3). Paistab nagu varieeriks kõneleja oma kõnemeloodiat rühmade või rühmade-kombinatsioonide vahel, tarvitades korra puhtlangevat meloodiat ja korra jällegi ka langevat, milles tõusev meloodia esineb kõrvalmõjuna. Kuid langeva meloodia ülekaal on nii suur, et selle teksti järele P tuleb määrata langevalt ja ühtlaselt kõnelevasse tüüpi. Otustades mulje järele, mis saadud terve luuletuse ja plaadi teisel küljel asuva Kalevipoja fragmendi ettekandest, paistab see kõnemeloodia tüüp olevat talle loomulikult omane. Edaspidised märkused ta kõnemeloodia, välimuse ja rahvuslike üldomaduste suhete kohta leiduvad allpool.

P kurvide analüüs oleks nüüd lõpetatud ühe probleemi erandiga, mis ka uuesti esineb järgmiste kurvide käsitlemisel. See on küsimus, kas tugevalt tõusvad toonid üldiselt langevas kõnemeloodias, nagu nad leiduvad P'l ja osalt ka S'l ja A'l (vt. tabelleid I, III), on kooskõlas üldise tendentsiga. S'l ja A'l pole tõusvad toonid küll nii suured kui P'l, kuid nad on siiski küllalt sagedased ja silmapaistvad, et esile kutsuda formuleeritud probleemi. Mis puutub selle probleemi lahendamisse, siis on varemalt juba öeldud (vt. EK V, lk. 164), et automaatse ebaenergilise hingamistüübiga kõige enam kooskõlas olev intonatsioonivorm peaks ilmutama väga ühtlasi liigutusi ilma suuremate tõusude ja langusteta, mis ikka tun-

nuslikud on tugevaile ja äkilistele muskulaarseile liigutustele. Kurvide kogud V, B (b), K, T, mis leiduvad tabelitel II, III, lähenevad sellele teoreetilisele normile. Seda küsimust otustades tuleb aga silmas pidada kohta, kus tõusvad kurvid esinevad. Kui nad asuvad hingusrühmade algul, võivad nad olla suurema õhuvoolu kaasnähtused, kuna suurem õhuvool on loomulik väljahingamise algul, kui kopsud alles värskelt täidetud ja organism püüab vabaneda tarvitatud õhust. Säärastes tõusudes hingusrühmade algul võib siis näha veel üht automaatset, kontrollimata hingamisprotsessi tunnust. Suurem osa eesti üliõpilasi ja teisi katseisikuid, kelle hingamist on uuritud Tartu ülikooli foneetikalaboratooriumis, tõukasid välja suurema osa sissehingatud õhku juba väljahingamise algul, isegi kõneldes, kuna nad järgneva kõnelemise jaoks tarvitasid ülejäänud osa. P'le omased tugevad tõusud näit. silbis Pa- (P_1) ja teistegi gruppide algul on nii siis kooskõlas üldise langeva tendentsiga.

Teine küsimus on suured tõusud hingusrühmade keskel või lõpus. Seni on P juures esile tulnud ainult kaks niisugust juhtumit, nimelt pil- (P_5), han- ja ae- (P_8). Nad kuuluvad rühma, kus leidub suuremaid liigutusi ja meloodia variatsioone. Siin võib neid rühmi, kuna nad asuvad lõpus pikemate pauside ees (vertikaalse joonega märgitud), pidada P meloodias oleva tõusva tendentsi mõjuks. Kuid see suhteliselt haruldane juhtum näitab, et tõusev tendents P's on väga nõrk ega ole tema kõnelemisviisile selles tekstis sugugi iseloomustav. Looduseski ei leidu ühtki puhast tüüpi, seda vähem veel inimolevuses ta piirita kohanemis- ja jäljendamisvõimega ning tahtelise loova produktsiooniga.

Kui need suuremad tõusud hingusrühmade keskel ja lõpus on tõusva tendentsi tunnused ja kui neid tarvitatakse siin ja mujal (vrd. Lund, hul-) efekti jaoks, siis võib lõplikult ütelda, et nad ei või olla puht-emotsioonilised väljendid. Terve nende esinemisviisi järele peab neid pidama erilise tähenduse kandjaks, mille psühholoogiline põhiprintsiip on kas tahteline või intellektuaalne, või — mis veel tõenäolisem — mõlemate kombinatsioon. Sääraseid suuri tõususid tarvitatakse erilise tähelepanu juhtimiseks mõnele sõnale. Eriti selgesti on seda toimingut näha saksa kurvidel (tabel V). Emotsioon avaldub toonipikkuses (vrd. hul-, han-, ae- ja eel-pool lk. 3). Ses suhtes peab P ettekannet nimetatama väga emotsionaalseks, sest isegi redutseeritud kujul (vt. EK V, lk. 152) on kurvid pea sama pikad kui teiste kõnelejate

omad. Tõepoolest pikendab ta häälikuid palju enam kui teised, mis teebki emotsionaalse mulje.

Emotsioon on siis omadus, mida kõige loomulikumalt võib väljendada langeva rütmi ja meloodiaga keeles, ja mis selle keele vaimuga kõige enam on kooskõlas. Ses suhtes on tähtis fakt, et eesti ja teised ida-keeled tarvitavad sageli vokaalide ja konsonantide välteid grammatiliste funktsioonide tunnustena. Teada on, et idaraassid on emotsionaalsemad, selle sõna tõsisel mõttes, lääne omist, kuna nende iseloomulikuks kunstiks on muusika vastandina lääne-eurooplaste maali- ja raidkunstile. Kõnehäälikute, eriti vokaalide pikendamine on muusikaline element keeles, mis muudab teda laulu sarnaseks. Eesti keelt on sageli nimetatud üheks muusikaalsemaist keeltest. Veel ühe tõendusena olgu tähelepanu juhitud asjaolule, et inimesed tõeliselt emotsionaalses olekus pikendavad kõnehäälikuid ja omandavad laulva tooni. Luule ettekanne erineb selles proosalisest kõnest. Autori teades on esimesena tähelepanu juhtinud häälikute pikene-misele kui emotsiooni üldisele tunnusele Felix Krueger ja ta õpilased Halles seni avaldamata uuringus.

S.

Tabel II (Pakasel talvel...).

P analüüsis tarvitatud meetodid ja printsiibid annavad S kurvide juures järgmised tulemused:

1) tüüpilisest eesti langevast meloodiast on kogu aeg kinni peetud, eranditega *maruhaul* (S_4 lõpp), kus liitsõna teine osa on kõrgem esimesest, ja *väljade* (S_3 keskel), milles viimane silp tõuseb veidi üle eelmise. Kui esimest neist sõnust vaadelda kahe sõnana, siis võiks selle erandi välja jätta. Tõusul silbis (*välja*)de võib olla sama põhjus kui P_3 'lgi, nimelt *d* energilisem artikulatsioon. Sama näib aset leidvat silbis (*aeda*)de (S_9 keskel). Kuid neid erandeid isegi tunnustades omavad nad vähest tähtsust võrreldes teiste sõnade korrapärase langeva meloodiaga. Pealegi on süntaktiline tõusev element, nagu see kohe silma paistab, nii tugev selles kurvidekogus, et tema mõju neile sõnule on väga võimalik.

2) Intonatsioonikurvide ulatus on ka kaunis suur, vähem võib olla üksikuis sõnus ja rühmades kui P juures, kuid palju suurem kui V, B (b), K ja T omis. Selle probleemi lahendamise, kuigi seda on puudutatud juba korduvalt (vrd.

lk. 6) tuleb jätta hiljemaks, sest analüüsiks ja lõppotsuseks on vaja põhjalikumat eesti ja võõraste keelte intonatsioonide võrdlust kui seda seni antud.

3) Esimesel pilgul näeb suurt erinevust P ja S vahel faktis, et S ei ühenda sõnarühmi langevas meloodias sama sagedasti kui P. Ainult viimane *siis*'iga algav lause (S₈ keskel) langeb tasaselt, püsivalt ja ühtlaselt samal viisil kui suured langevad read P'l. Eelmisis lauseis, mis süntaktiliselt viimase eellaused, leidub ainult üks kord seesugune langev rühmameloodia, *Lund liisaks tõi* (S₅ algus). Sääraste suuremate sidemete, nagu Sievers neid nimetaks, puudumise seletust peab otsima langeva kõnemeloodia nõrgemas instinktis, mis siiski on olemas, nagu mainitud näited tõestavad. Kuid ta ei suuda vastustada teksti süntaktilist konstruktsiooni ta paljude eel- ja ainsa järellausega. Asjaolu, et katsealune filoloog on tugeva grammatilise tundega, seletab selle süntaktilise suggestiooni domineerimist.

Eelpool on juba näidatud, et süntaktilist ühendust sünnitatakse ootust põhjustava ja selle tõttu edasi sihitud tõusva intonatsiooniga. Seesugused tõusud leiduvad suurel arvul S kurvides. Nad on:

a) *tal(vel)*, (S₁ keskel): nii esimese silbi tugevalt tõusev toon kui ka terve sõna üldiselt kõrgem seisukoht on süntaktiliselt tingitud.

b) Silbi *kee(rutas)*, (S₂ algus), eelmise sõna lõpust kõrgem seisukoht ja *kir(detuu)*'e (S₂ keskel), vastav korraldus taotlevad sama sihti isegi ilma tõusva toonita.

c) Sõnas *väljade* (S₃ esimene kolmandik) on *väl*-il kõrgem seisukoht, *-ja*-l tõusev toon ja *de*'l eelmise silbi suhtes jällegi kõrgem seisukoht, mis samuti on süntaktilise ühenduse tunnused.

d) Rühmas *Kui — maruhuul* paistab peasjuss sama korraldus olevat kui P₃—P₄ (vrd. eelpool, lk. 3). Selgelt on näha tõusva meloodia elementi, mis kulmineerub väga pikendatud *huul*'es, mida tugevamaks teeb suur tõus *ma-* ja mida sageli saadab katkestatud meloodia, tõusva intonatsiooni kindel tunnus (vt. eelpool, lk. 3).

e) S₅, *pil-* ja *sü-* suhteliselt kõrgemad seisukohad taotlevad sama süntaktilist sihti.

f) S₆ lõpus on *vai-* kõrgem seisukoht ja tõusev toon süntaktilise tõusva tendentsi väljenduseks. Samale tendentsile vastab ka *väl-* kõrgem seisukoht selle rea keskspaigas.

g) Lõpuks, S₇, on *maail-* selles grupis asetatud nii kõrgele ja on tugevalt tõusma pandud samal põhjusel. Selle

rea keskel paistab silma *u(du)* oma kõrge seisukoha ja tõusu poolest. S_8 algus näitab *tõid* nii kõrgel, et üleminek järgmisse lausesse sünnib ilma suurema intervallita.

Pole vaja seletada selle tõusva süntaktilise tendentsiga *-kil-* seisukohta S_3 algul. On tõenäolisem, et see silp algab veidi kõrgemalt eelmise tipust samal põhjusel kui P_2 lõpuski, nimelt et alal hoida ta iseloomu iseseisva sõnana (vrd. eelpool, lk. 2).

4) Kui tekiks soov seletada seda suurt tõusva tendentsi hulka S juures orgaanilisel alusel või füsioloogilisel funktsioonil põhjeneva instinktiivse toiminguga, siis peaks ühtlasi silmas peetama järgmisi sellele teooriale vasturääkivaid fakte:

a) Langev sõnameloodia, nagu eelpool näidatud, on — ühe kahtlase erandiga — kogu aeg alal hoitud.

b) Vähem rõhutatud silbid väheste eranditega ei võta osa meloodia tõusvast tendentsist. Erandid on: *(Paka)sel*, *(väl)jade*, *(häma)ra*. Vastavate kurvide lähemal vaatlusel aga selgub, et esimene ja viimane neist tõusvaist liigutustest võivad olla tingitud tendentsist, mis juba P juures tähele pandud (vt. lk. 5): ühendada kõiki kurve võnkuvaks, kuid katkestamatuks jooneks. *(väl)jade* tuleb hiljem käsitleda. Peab aga tähendada, et kõneleja vähe pühendab teadlikku tähelepanu rõhuta silpidele, mis selletõttu avaldavad alateadlikke tendentse. Teaduslik täpsus nõuab fakti mainimist, et S sageli pikendab lõppsilpe, isegi kui nad on rõhuta. *(Maru)huul* on juba eelpool nimetatud (vt. lk. 9), kuid ka *(kirde)tuul* paistab olevat veidi pikendatud. Võib olla etendab siin teatud osa soov rõhutada riimi. Üllatavad aga on need pikendamised silpides, nagu *(ü)le*, *(sü)le* ja teatud määral ka *(äär)de*. Põhjuseks siin võib olla tahtmine hoida riim selge ja takistada lõppsilbi „allaneelamist“, mida sageli teevad halvad kõnemehed. Need põhjendused ei või aga olla maksvad *(u)du* puhul. Võib olla, et valmistus järgmise sõna tõstmisele, süntaktiline tendents, mis juba nähtav *u* kõrges seisukohas, tekitab tõusva rütmi ja *-du* pikendamise. Võib olla, et pikendamised silpides *(ü)le* ja *(sü)le* on tingitud samast põhjusest kui tõusud silpides *(väl)jade* (vt. eelpool, lk. 9), nimelt enam või vähem selgest teadlikkusest, et neis kahes langevas lauses pole süntaktiline ühendus esile toodud ja et selletõttu viimsel pilgul veel midagi peab tegema selle ühenduse väljenduseks. Pikendatud toon teeb ikka oote mulje ja selletõttu on ta siin võib olla ka tarvitusele võetud.

c) Tendents ühendada kurve on selgelt nähtav kohtades, kus puuduvad süntaktilised tõusud. Ka see räägib kõneleja tugeva instinktiivse tõusva tendentsi vastu.

d) Viimane ja tugevaim väide mainitud oletuse vastu on juhtumid, mil tõusva kõnemeloodiaga isik oleks tingimata teinud tõusud, nagu näit. (*tal*)*vel*, (*kirde*)*tuul, üle*, (*maru*)-*huul*, (*sü*)*le, löi*, (*maail*)*ma, tõi* ja veel paljudki teised. *Jää— üle* ja *Lund — süle* on käsitletud järellausena pea samuti nagu P seda teeb (vrd. lk. 2). Paistab, et selle vea parandamiseks on antud sõnale *väljade* lõpus tõusev meloodia.

Kõigis neis näiteis domineerib langev meloodia tõusva üle.

Otsus S antropoloogilise iseloomu kohta, mida võib teha eelpool käsitletud teksti järele, on, et S on raassiliselt idainimtüüp, millesse segatud on nõrka läänetüübi elementi. See on subordineeritud, mitte valitsev, sest ta avaldub ainult eri juhtudel ega määra milgi tingimusel tervet meloodia ehitusprintsipi. See element avaldub loogilises tendentsis, mille väljenduseks süntaktilised tõusud, mis aga maha surub ida emotsionalismi. Puuduvad säärased emotsionaalsed pikendamised, nagu *hul-* ja *han-* P juures. Lõppsilpide ülearused pikendamised on juba seletatud (vt. lk. 10). Vastandiks sellele leidub ühe silbi lühendamise, mis õieti peaks olema pikk ja mis P'le annab võimaluse emotsionaalseks pikendamiseks, nimelt *kpe(rufas)*, (S_2 , P_2). Üldiselt on S kurvid vähem ühtlased ja tasased kui P omad, hoolimata viimaste suuremast reduktsioonist. Muusikaline, laulev element, mis emotsiooni väljenduseks (vt. lk. 3), on nõrgem S juures. Lõpuks peab tähendama, et ka tema konsonandid on suhteliselt pikemad P omist, mis tähendab vähem muusikalist kõnelemisviisi, kuna laulmises pikendatakse vokaale konsonantide kulul. Sellelt seisukohalt tuleb tunnustada läänelementi S juures.

S.

Tabel III (Olen oma riigi . . .).

Selle katse jaoks valiti proosatekst, et võimalikult vabaneda emotsiooni väljendusest. Saadud kurvide suurte tõusvate liigutuste seletamine pole nende küsimuste eelolevate arutuste järel enam raske. Nad näitavad selgelt kõneleja sihti ühendada üksikute sõnade tähendusi terveks ideeks ja eriti liitlause esimest osa teisega. Selle analüüsi algul ei pöördta tähelepanu asjaolule, et neid kaht lauseosa ühendada

pole vajagi, kuna nad on koordineeritud ja mitte subördineeritud. Kooskõlas eelmises analüüsis kindlaks tehtud S kõnemeloodia iseäraldustega on käsitletava teksti mõlemas ülestähenduses tõusev tendents väga tugev. On huvitav, et lühemas, kiiremalt kõneldud ülestähenduses ei avaldu tõusev tendents ainult üksikuis silpides, vaid ta rõhuga silpide meloodias: *O- rii- truu*. Siiski peab tähendama, et see tõusev meloodia pole täieline, sest *alam* on jälle madalam. Pikemas tekstis pole seda nii selgelt näha, kuna *o*, kui võtta „raskuse keskpunktid“ (vt. EK V, lk. 158), on sama kõrge kui *rii-*. Tõusva meloodia ülekaalu on lühemas tekstis näha *-len* ühtlases toonis, mis pikemas tekstis on langev, *rii-* lihtsas tõusus, mis teisel juhtumil on tsirkumfleksikujuline *alam* tõusus, mis pikemas ülestähenduses on üldiselt väga tugevalt langev. Ka *täidan* langeb enam pikemas tekstis kui lühemas. Sellest osutub, et suurem kiirus kõnelemisel ja tõusev tendents on teatud viisil ühendatud. Seda järeldust kinnitab veel asjaolu, et kiirem kõnelemine vajab suuremat muskulaarset pingutust hingamises kui pikaldasem. Tähelepanemisväärt on läänerahvuste, näit. prantslaste kiire kõnelemine. Ida, eriti mitmete soome-ugri keelte pikad vokaalid, konsonandid ja sõnad teevad kiire kõnelemise võimatuks.

Süntaktilise tõusva tendentsi kõrval on eesti keelele omase langeva meloodia tunnused õige röhked. Mõlemas kurvidekogus on kinni peetud meloodia kestvuse ja võnkumise, kuid katkestamatu joone alalhoidmise printsiibist (vrd. eelpool, lk. 5). Ainuke tõeline katkestus leidub lühemas ülestähenduses sõna *alam* järel, kuid järgnev pikk paus annab häälepaelte võimaluse lõdveneda pinge järele *m-s*. Sõnameloodiad on kõik langevad, agglutineeruva keele nõuete järele. Isegi üksikus silbis *truu* langeb meloodia jälle pärast süntaktilist tõusu.

Nende ülestähenduste tähtsaks omaduseks on, et neis sõnad ühenduvad rühmadeks suhteliselt suuremal määral kui *Pakasel talvel* tekstis. Säärased grupid on *Olen oma. truu alam, ustavalt oma, kodaniku kohused*. Nad esinevad mõlemas ülestähenduses. *u* kõrge seisukoht on kõige tõenäolisemalt tingitud idakeelte mainitud tendentsist (lk. 4) anda *u-le* ja *i-le* kõrgeid toone. Hoollimata ruumi puudusest tuleb siiski anda lühike seletus sellest vokaali mõjust häälekõrgusele. *i* ja *u* hääldamisel asub keel kõrgel ja tõmbab ka kõrisõlme kõrgemale. Panconcelli-Calzia ja teiste foneetikute tähelepanekute järele on kõrisõlme korraline seisukoht kõrgeis toonides kõrgem kui madalais. Eesti keele ker-

gel ja loomulikul kõnelemisviisil mõjub keele seisukoht hõlpsasti kõrisõlmele. Võib olla põhjustab see mõju ka rii- ja truu kõrgeid toone ja soodustab selle osa tõusvat suggestiooni. See tõusev suggestioon ei sisaldu aga just mitte lauseehituses, kuna süntaktilised ühendamisest tõusva tooni abil on õigustatud ainult subordineeritud lauseis, nagu *Pakasel talvel* tekstis, mitte aga koordineeritud lauseis, nagu nad siin esinevad. Autorile paistab, et siin nähtavale tuleb võõra, nimelt saksa keele mõju, mille kõnemeloodia iseloomustuseks on tõusva tooni tarvitamine igal võimalikul korral — süntaktiliselt, intellektuaalselt ja ka foneetiliselt. Piilk saksa intonatsioonikurvidele tabelis toetab seda oletust (vt. tabel V).

S kurvide analüüs, niivõrt kui see tarvilik käesolevaks otstarbeks, on lõpetatud. Katsealuse isiku ja ta välimuse ning intonatsioonikurvide suhte kirjeldus, nagu P'gi puhul, leidub allpool.

A.

Tabel I (Pakasel talvel...).

Selle katsealuse kurvidel ja S omil on pealiskaudselt palju sarnadust. Nende liigutusi võib kirjeldada elavatena ja kau- nis suurtena. Selle uurimuse eesti katsealuseist on A kõige kiiremalt kõneleja. See asjaolu üksi iseloomustab teda teatud määral ja paneb ootama kiirema ja energilisema kõnelemisega ühenduses olevaid meloodilisi nähtusi. Lugejal on juba niivõrd tuttavad intonatsiooniuuringu põhimõtted ja meetodid, et üksikasjade analüüsi võib märksa lühendada.

1) Sõnameloodia on puht-eesti tüüpi; enamasti on sõna esimene silp ikka kõrgemal järgmistest. Sõnas *Jääkildusi* (A_2 keskel), nagu see juba näha P ja S juures, on *-kil-* kõrgemal, et temale alal hoida algussilbi koht. A läheb siin kaugemale kui P ja S, kuna ta selles grupis annab rõhuga silbi tõelise tõusva meloodia, millest pikemalt edaspidi. Silpidel *sihi-* (A_1 teine kolmandik) ja *päeva-* (A_5 keskel) on samuti nõrgalt tõusev meloodia. Neil puhkudel on vististi eelkäiv *Kui* põhjustanud tugeva süntaktilise suggestiooni ja sellega ka tõusva tendentsi.

2) Langev rühmameloodia annab end tunda ainult viimases lauses, järelduses. Siin on ta veel enam rõhutatud kui P juures ja sarnaneb S'le, sest *Siis* tõuseb suure liigutuse- sena kõige kõrgemale kohale, kuna ülejäänud osa langeb, vähemalt mis puutub rõhuga silpidesse. Rõhuta silbid ei

lähe just täpsalt üldist meloodiajoont mööda, kuid tegelikult ei katkesta nad teda ka mitte.

3) Intonatsiooni katkestamatusest, millest oleneb meloodia ühtlane ja pehme iseloom, on kaunis püsivalt kinni peetud. Paiguti on luuletuse ühe rea viimane sõna ühendatud järgmise rea esimesega, nagu (*kirde*)*tuul Jää-* (A₂ keskel), (*maru*)*huul Lund* (A₄ esimene kolmandik) ja *lõi Ja* (A₆ esimene kolmandik). Seda ühendamist ei leidu P ja S juures; vististi on ta ühenduses A suurema kõnelemiskiirusega, kuid ühtlasi ka kõneleja püüde tunnus alal hoida katkestamatust.

Märkusena tuleks siin tähendada, et kui mõned kurvid P juures paistavad vähem ühendatuna kui teistes ülestähendustes, siis on see tingitud asjaolust, et grammofoon ei anna helilisi konsonante nii hästi edasi kui suulehter ja tambuur. Näited on *sihinal* P, S, A juures ja *päevane valgus* P ja A juures. Kui viimases rühmas leidub erinevusi ühenduses S ja A juures, siis olenevad need vististi tegelikust hääldamis-erinevusest, vastavate konsonantide tugevamast või nõrgemast helistamisest; — hääldamis erinevused ei etenda selles uurimuses aga mingit osa.

4) Süntakiline tõusev tendents on tugevam kui S juures. A paiguti ei tarvita tõusvaid toone seal, kus S seda teeb, näit. silpides *tal(väl)* (A₁, S₁), (*väl*)*jade* (A₂, S₃), (*maru*)*huul* (A₄, S₄), *val(gus)* (A₅, S₆). Teisest küljest on temal *Jää-*, *-kil-*, *väl-* (A₂, S_{2, 3}) enam tõusvad kui S'l. *hul-* on emotsionaalselt pikendatud, suure liigutusega, mis sarnaneb P'le (A₃, P₃). *Lund, päe-*, *vai-* (A₄, S₅; A₅, S₆) tõusevad ka järsumalt A kui S juures. Lõpuks toob A juurde uue nähtuse, mida ei leidu P ega S juures, nimelt rõhuga ja rõhuta silpide terved tõusvad meloodiad. Säärased on

- a) *sihi-* (A₁, S₁), juba varemalt mainitud (vrd. lk. 13),
- b) *Jää- -kil- väl-* (A₂, S_{2, 3}),
- c) *Lund li- pil-* (A₄, S₅),
- d) *Kui päeva-* (A₅, S₆),
- e) *hä- u- -il-* (A₆, S₇).

S juures on neis gruppides viimastel rõhuga silpidel kõrge seisukoht, kuid mõni teine suur langev liigutus tuleb ikka vahele. A juures aga on tõusev tendents selgelt tuntav. Peab tähendama, et siin leidub esimest korda nähtus, mis ei sobi eesti keele tolle tendentsiga, mida seni peetud ta alusprintsii-biks. Tuleb tunnustada, et ka siin jätkuks süntakilisest mõjust selle tendentsi seletamiseks, kuid täiuslikkus, millega viimane läbi on viidud mainitud näiteis, õigustab paigutada A, selle ülestähenduse suhtes, erigruppi kahest eelmisest kõ-

nelejast. Temas on lääne-element veel tugevam kui S'l, kuid ühtlasi ei või eitada, et ta intonatsioonil on siiski peamiselt langeva meloodia ida-iseloom. Samuti kui S juures, on mööda mindud juhustest tarvitada tõusvat meloodiat, näit. (*tal*)*vel*, (*ü*)*le*, (*sü*)*le*, *tõi* (mis suhteliselt palju madalam kui S juures, ja mis langeb, kuna, ta P juures tõuseb). Abitu ühendamispuue sõnade *üle*, *süle*, ja ka *maruhuul* lõppsilpide pikendamise abil leidub nii S (vt. lk. 10) kui ka A juures ja näitab, et tuntakse vajadust hooletusse jäetud tõusva tendentsi asetäitja järele.

Katsealuse isiku käsitlemisel leiduvad vististi ka põhjused ta kõrvalekaldumiseks teoreetiliselt kindlaks määratud keelevaimust ja P ning S intonatsioonidest.

A.

Tabel III (Olen oma riigi...).

Osa sellest, mis öeldud S vastavate kurvide kohta, võib korrata siin. Kõnelemiskiirus on suur ja selletõttu ka kalduvus tõusvale meloodiale tugevam. See leidub rõhuga silpides *O-*, *rii-*, *täi-*, *us-*. Kuid vastandina S'le pole silbid *rii-*, *truu* mitte tõusvad, ja kuigi *l* sõnas *alam* tõuseb süntaktilise suggestiooni mõjul, omab terve rühm silbist *rii-* silbini *-lam* siiski tõeliselt langevat meloodiat.

Võib tähendada möödaminnes, et sõna *alam* intonatsiooni liigutus tuletab meelde rootsi intonatsioone (vrd. tabelit IV), milles tõusev-langev toon etendab suurt osa. See sarnadus on tähtis A päritolu suhtes, kuid sellest allpool.

Sõnameloodiad on kõik langevad; puuduvad täiesti A poeetilises ülestähenduses esinevad tõusvad. Langeva meloodiaga grupp-formatsioonid *Olen oma* ja *ustavalt oma* sarnanevad S omile. Ka rõhuga silpide *u-*, *ko-*, *ko-* meloodia on sirgelt langev. Ta kehvust ei katkesta ei rõhuta silbid ega lõpude ja alguste konflikteeruvad liigutused. Väike tõus silbis (*kodani*)*ku* paistab tehtud olevat ühenduse otstarbeks. Üldiselt vastab see ülestähendus eesti keele vaimule enam, — sarnasena kui teda eeldab käesolev töö — kui eelmine poeetiline ülestähendus. Põhjused leiduvad katsealuste isikute arutuses.

V.

Tabel II (Pakasel talvel...).

Selle katsealusega on jõutud intonatsioonivormini, mis põhjalikult erineb kolmest eelmisest. Mainitud erinevus eten-

das tähtsat osa juba selle töö teoreetilistes arutustes. Ta avaldub kurvide silmatorkavalt tasases ja ühtlases vormis. Nende teoreetiline seletus leidub EK V, lk. 164, kuid küsimust, kas on nad eesti intonatsiooni tähtsaimaks ja tarvilikemaks tunnuseks, võib lahendada ainult võrdluse abil sellele tööle juurde lisatud võõrkeelsete kurvidega.

Kuigi käesolevad kurvid on väga tasased ja esimesel pilgul paistavad moodustavat kestvaid ja katkestamatuid jooni, vajavad nad siiski ettevaatlikku analüüsi. Kõrv on niivõrt tundelik, et ta eraldab väga väikesi kõrgusemuutusi, eriti üldiselt ühtlaste toonide seas, kuna nad seal on väljapaistvamad kui elavamate juures. Parim meetod siin on käsitleda sõnu ja rühmi järjekorras üksikult ja teha üldisemaid võrdlusi kui see tarvilik.

V₁ Pa- — -vel. Ei või kujutleda tüüpilisemat langevat meloodiat. Ta on täiesti katkestamatu ühe erandiga, kohal, kus asub s. Kestvuse katkestus on tingitud foneetilisest põhjustest: s algus on heliline, mis sunnib kõrgust langema, kuna lõpp helitu, mille tõttu järgmise vokaali algus on veidi tõusev.

V_{1, 2} Kui — *sihinal*. Kui on jäetud tähele panemata, nagu mõnel eelmiselgi puhul. *sihinal* langeb esimeses osas. Teine osa jääb tasaseks või isegi tõuseb pisut. See võib olla tingitud soovist ühendada ta järgmise sõnaga, mis algab vähe kõrgemalt.

V₂ keerutas. See sõna, alates natuke kõrgemalt kui eelmise lõpp, kuid mitte kui *si-* algus, langeb ühtlaselt ja ühendatult. Väike langev liigutus *r's* on tingitud foneetilisest põhjustest. Siin võiks tähendada, et helilistes vokaalides langeb häälekõrgus korrapäraselt.

V₂ kirdetuul. Sõna algab kõrgemal kui eelmise lõpp-*tas*, samal kõrgusel kui *kee-*. *kirde-* langeb ühtlaselt, kuid *-tuul* tõuseb eelmiste kõnelejate juures esinemata viisil. See asjaolu väärrib erilist tähelepanu.

On veidi üllatav, et eelmised kõnelejad pole tõstnud ühtegi lõppsilpi, nagu seda V teeb. Lõppsilp on tõusva süntaktilise intonatsiooni kõige loomulikum asukoht. Sääraseis keelis kui saksa, rootsi ja inglise keel, kõnelemata prantsuse keelest, kus ta alati on erilise intonatsiooni kandjaks, tarvitatakse teda laialdaselt süntaktilise ühenduse loomiseks (vt. tab. V, G₃, Wunsch, rida 2, esimene kolmandik; W, D, Staates; tab. IV, E, *undersäte*, rida 2, algus; tab. V, E, *opportunity, crisis*).

Näeme mitmel puhul ((ü)le, (sü)le), et lõppsilbid on pikendatud ühendamise ülesseadmiseks järgmise lausega (vt. eelpool, lk 10). V teeb sama silbis (ü)le (V₃ lõpp) ja teatud ulatuses ka silbis (sü)le (V₆ algus). Ka S pikendab silpi (maru)huul ja annab talle erilise intonatsiooni, mis seletatud eelpool (lk. 8) oletusega, et S jagab liitsõna tema osadeks ja käsitleb -huul't erisõnana. Sama seletus on maksev V juures (kirde)tuul juhtumil. Kui -tuul on võetud erisõnana, võib talle vabalt anda tõusvat intonatsiooni, initsiaalrõhu printsiipi tõsiselt rikkumata. Põhjus, miks eelmised kõnelejad pole tarvitanud seda lõpptõusu, on vististi see, et nad leidsid küllaldase olevat asetada süntaktilist tõusu algussilpidesse. Nende juures nähtavad need silbid suuri liigutusi ja häälekõrguse muutusi. V juures aga ei leidu säärast vabadust liigutustes. Ta ei varieeri oma algussilpe küllaldaselt ja peab seetõttu tarvitama seks otstarbeks lõppsilpe. Käesoleval puhul on rõhuga silpide si-, kee-, kir-meloodia ühtlaselt langev, ilma ühegi tõusuta, mis võiks teostada süntaktilist ühendust. Kuna raskus on seletatud, võib analüüsi jätkata.

V_{2, 3} Jää-kildusi. Üldiselt langev meloodia vaevalt märgatava tõusuga silbis -kil-, mis vastab eelmiste kõnelejate juures ses kohas leiduvale tõusule (vt. eelp., lk. 2, 10). Näiv katkestus peale s on seletatav samal viisil kui silbis (Paka)-sel.

V₃ väljade üle. Meloodia on jälle ühtlaselt langev, välja arvatud muutused rühmas -ljade, mis tingitud foneetilistest põhjustest (vt. eelpool, lk. 2, 8). (ü)le, nagu juba öeldud, on pikendatud ja hoitud tasasena ühendamise otstarbeks. Tõusvat intonatsiooni pole siin vaja, sest seda leidub juba silbis väl-.

V₄ hulguvalt. Langev ja hul- emotsionaalselt pikendatud.

V₄ vihises. Langev; tundub peaaegu eelmise sõna langeva meloodia järjena.

V₅ maruhuul. Kaunis problemaatne intonatsioon. On raske otsustada kurvide järele, kas läbi kõigi kolme silbi läheb tõeline tõusev meloodia või kas -huul on käsitletud erisõnana samal viisil kui -tuul (vt. eelpool). Tõusev meloodia pole siin tõenäolik, sest katkestatud intonatsioon, mis esineb tema kaasnähtusena eelmisel juhtumil, puudub siin täiesti. Vististi oli kavatsatud ainult tasast meloodiat süntaktiliseks ühenduseks, sest seda ei olnud teostanud selle rühma eelmiste sõnade intonatsioon. ma- peab tõusma, sest meloodia on loomuliku kõne harjumuse tõttu langenud liig madalale

süntaktiliseks ühenduseks. Rõhuga silpide *hul-*, *vi-*, *ma-* meloodia on pea sirgelt langev.

V₅ *Lund lisaks tõi*. Langev rühm, nagu ta leidub ka eelmistel kõnelejatel (vt. eelpool, lk. 11).

V₅ *pilvede*. Langev, välja arvatud kohad, mis fonetiliste mõjude all.

V₆ *süle*. Et eelmine *-de* pole asetatud nii kõrgele nagu sama silp rühmas *väljade üle* (V₃), on vististi tingitud soovist alal hoida *süle*'le iseseisva nimisõna iseloomu. Rõhuga silpide *Lund*, *li-*, *pil-*, *sü-* meloodia on langev.

V₆ *päevane*. Ühtlaselt langev.

V₆ *valgus ju*. Langev rühm. Ka meloodia *päe-*, *val-* langeb.

V_{6, 7} *vaibuma*. Üldiselt langev. Tõus silbis *vai-* on süntaktiline.

V₇ *lõi*. Nähtavasti polnud tõus silbis *vai-* küllaldane, sest järellause lüheneb; selle tõttu on *lõi* tõstetud ja üldiselt tasasena hoitud. Meloodia *vai-* — *lõi* on pisut langev, äärmisel puhul tasane, kindlasti mitte tõusev.

V_{7, 8} *hämara udu maail-*. Langeb peaaegu mehaaniliselt. Näib, et katsealune arvas tõusust silbis *hä-* jätkuvat süntaktiliseks ühenduseks, kuid leidis lõpupoole, et see polnud nii. Selle tõttu on silbi *maa-* pikendamine, mida ei leidu samas ulatuses ei P, S ega A juures.

Kui *-ma* asuks üksi lõpus, siis oleks see näide neis kurvides ainuke, mil rõhuta silp näib teostavat süntaktilist ühendust. Kuid rõhuga silbi *tõi* ees omab *-ma* ainult vähest jõudu ja teda ei või vaadelda üksikult. Teda võib käsitleda ainult kui ühendust silbiga *tõi*, või püüdvat ühele järjele silbiga *maa-* ja kujundavat tasast, mitte suurte võngetega lõpumeloodiat. Viimane oleks õigustatud järellause otsekohese läheduse tõttu.

V_{8, 9} *Süs — ärde*. Siin erineb jälle lauseintonatsioon S ja A omast. Nemad andsid mõlemad enam-vähem korrapäraselt langeva meloodia. V intonatsioon sarnaneb P omale *siis*'i madalas asendis ja silbi *han(ged)* erilises rõhutamises. Vististi mõtles ka V pealkirja peale, sest luuletus oli temale tuttav, kuid S'le ja A'le mitte; peale *han-* käivad kõik silbid täpselt langeva meloodia printsibi järjele.

Tähtsa katsealuse V kurvide üksikasjalike analüüs annab järgmised tulemused: kõnemeloodia on siin üldiselt nii lähedal eestlasele omasele teoreetilisele tüübile kui see üldse

võimalik, arvestades inimolevuste segatud iseloomu. Langev meloodia on püsivalt alal hoitud, näilised erandid on kõik seletatavad. Langevad rühmameloodiad tulevad ette küllalt sagedasti. Intonatsioonijoone katkestamatus on alal hoitud paremini kui ühelgi eelmisel juhul. Eriline emotsionaalne väljendus, mis vaevalt tarvilik intonatsioonis, mille tasane iseloom muudab ta väljapaistvalt emotsionaalseks, leidub sääraustes silpides kui on *hul(guvalt)*, *Lund*, *päe-*, ja on eriti rõhutatud silbis *han(ged)*. Üldiselt väga edukas probleemi lahendus, kuidas saavutada süntaktilist ühendust loomulikult langevas kõnemeloodias.

V.

Table II (Olen oma riigi...).

Vähe võib juurde lisada eesti kõnemeloodia iseloomustusele eelmise kõneleja kõne ülestähenduste analüüside põhjal. Tähtsad sõnameloodiad V kurvides on langevad või nagu sõnades *alam*, (*u*)*stavalt* tasased süntaktilisiks otstarbeiks. Täiesti rõhutamata sõnas *oma* tõuseb lõppsilp kestvuse ülesseadmiseks järgmise intonatsiooniga. Kestvuse printsiip paistab seetõttu olevat väga tugev, võites mõnel juhtumil isegi langeva tendentsi. Lõppsilbi tõus sõnas *kodaniku* on huvitav. Võib olla on tal ainult foneetiline põhjus ja *-nii-* on alandatud helilise konsonandi tõttu, kuna *-ku* on tõstetud, sest *k* on helitu ja veidi eksplosiivne. Võib olla veel teine põhjus, nimelt, et kõneleja ei tahtnud tõsta *ko-* ja moodustada uut rühma, vaid tahtis jätkata eelmise sõna langevat meloodiat. Kui silbil *-ku* oleks lubatud jälgida *-ni-* langevas joones, oleks intonatsiooni ulatus muutunud liig suureks kõnelejale, kes nähtavasti püüab saavutada nii tassist meloodiat kui võimalik. Lõppsilbil *-seid* pole pea mingit intonatsiooni. Langevad meloodiarühmad on *Olen oma, truu alam, ustavalt o(ma)*. Rühm *ko-* kuni *-seid* on parajasti käsitletud.

Nii siis kinnitavad V kurvide analüüsist eesti intonatsiooni kohta saadud tulemused eelmiselt kõnelejalt saadud tulemusi. Seetõttu võib öelda, et need kõnelejad on raassiliselt puht-eestlased, niivõrt kui nad ühtuvad V'ga, kes vististi on kõige tüüpilisem eesti keelt kõneleja käesolevas uurimuses. Tema isiku kirjeldus annab sellele tõendusele "tarvilikud üksikasjalised tunnistused.

B.

Tabel II (Pakasel talvel...).

Edaspidi käsitletakse üksikasjaliselt ainult tähtsamaid erinevusi katsealuse intonatsioonist tüüpilisest eesti intonatsioonist eelmises analüüsitud ülestähenduses.

B intonatsioon on ka üldiselt tüüpiliselt eestipärane, sarnanedes oma tasase iseloomu ja üldise vormi poolest praegu käsitletud tähtsa katsealuse V omale. Sõnameloodia on langev ühe väljapaistva erandiga sõnas *lisaks* (B_4 keskel). Teine silp näib algavat palju kõrgemal kui esimene lõpeb. See võib olla osalt tingitud fonetilisest põhjusest, nagu säärasel puhul eelmistegi kõnelejate juures esines (vt. lk. 17). Võib aga olla, et siin on tõelist tõusu, sest säärased tõusud leiduvad sama kõneleja mõnes teises kurvis (vt. allpool). Langev rühmameloodia on sama sagedane kui eelmiseги kõneleja kurvides ja õieti isegi sagedam mõnes neist, nimelt: *Pakasel talvel* (B_1), *väljade üle* ($B_{3, 4}$), *pilvede süle* ($B_{4, 5}$), *vaibuma löi* (B_6), *maailma tõi* (B_7), *siis kerkisid* ($B_{7, 8}$), *hanged* — *äärde* (B_8). Meloodiajoone kestvusest on täpselt kinni peetud, kuigi kõneleja pisut värisev hääl seda selgelt nähtavale tulla ei lase. Emotsionaalseid tasaseid toone on väga palju, neil on suur ülekaal tõusvate ja isegi langevate suhtes. Leiduvad ka pikendused: *tal-*, *-tuul*, *-huul*, *Lund*, *pil-*, *päev-*, *val-*, *vai-*, (*maa*)*il-*, *ae-*, *äär-*. Kõnelemisviis on emotsionaalsem kui ühegi eelmise kõneleja juures. Süntaktilist ühendust on teostatud väga sarnaselt V'le, nimelt tasaste lõpptoonide abil. Ühel puhul, (*ü*)*le* (B_3) leidub nõrk tõus. Et sama joon esineb ka kõneleja proosateksti ülestähenduses (vt. allpool), võiks siin oletada võõrast mõju. Selle küsimuse lahendus leidub katsealuse isiku arutluses.

b.

Tabel III (Pakasel talvel...).

Selle ülestähenduse suhe eelmisega on kirjeldatud EK V lk. 137 jj. Mõlema sarnadus on eriti silmapaistev järgmisis üksikasjus: *Pakasel talvel* ($B_1 b_1$); *kirdetuul jääkil- dusi väljade ü(le)* ($B_{2, 3} b_{2, 3}$), kus ainult üldine kõrgus muutub, kuna vorm jääb samasuguseks; *Lund lisaks* ($B_{4, 5} b_{4, 5}$) on tasasem b's ja tõus *lisaks* nähtavam (vt. allpool); *tõi pilvede süle* ($B_{4, 5} b_5$) on väga sarnased üldiselt vormilt, ainult *tõi* tõuseb pisut B's ühenduse loomiseks; *vaibuma löi* ($B_6 b_{6, 7}$) on tasasem B's, kuid üldse väga sarnane; *Siis kerkisid* ($B_{7, 8} b_8$) on pea täiesti identsed vormilt.

Intonatsiooni iseäraldused langevad peaaegu eelmise ülestähenduse omadega ühte, kuna erinevusi võib tähele panna ainult nende rühmitamises ja jagamises. *Jää-* kuni *üle* on pea katkestamatult langev. Samuti ka *päevane valgus*. Teisest küljest leidub kahtlemata ka tõusvaid meloodiaid: *keeru-* (b_2) tõuseb ja ka silbis *-tas* on tõusev toon, kuigi ta asendilt on madalam; (*hul*)*guvate* (b_4) on tõusev meloodia; *Isaks* (b_5) tõuseb nähtavalt (võrdle samaga eelmises analüüsis); ka *udu* tõuseb. Tõusev element selles ülestähenduses asetab katsealuse A kõrvale (vt. lk. 14 jj.).

On huvitav tähendada juba siin, kuigi see küsimus veel kord kõnesse tuleb katsealuse isiku kirjelduses, et võõras element kõnemeloodias on tugevam katsealuse esimesil aastail, mis peamiselt pühendatud võõrkeelte omandamisele. Eesti kõnemeloodia siin käsitletud peomadused polnud autorile endale veel lähemalt tuntud sel ajal, mil mainitud ülestähendused tehti, kuna ta nad alles mõne viimase kuu jooksul leidis.

B.

Tabel II (Olen oma riigi...).

Eelmises analüüsis tähele pandud eesti kõnemeloodiale võõras harjumus asetada süntaktiline tõus viimasesse silpi esineb siin ainult üks kord, nimelt sõnas *alam*. Sama võõrast elementi leidub ka A juures, eriti ta poeetilises ettekandes (vt. lk. 15). Vastandina sellele elemendile on eesti kõnemeloodia peatunnus, langev intonatsioon sõnus ja rühmades, selles ülestähenduses tugevam kui ühelgi eelmisel kõnelejal. *O-*, *rii-* ja *truu* on pea ühesugusel kõrgusel „raskusekeskpunkti“ suhtes, samuti ka *alam*, kuna kõigil teistel katsealustel on siin tõusev meloodia. Rõhuga silpide meloodia teises osas langeb katkestamatult, mis ei esine teistel katsealustel. Silbi (*ko*)*da-* kõrgem seisukoht, mis segab viimase rühma ühtlast langemist, on vististi tingitud foneetilisest põhjustest, *d* eksplosiooni tõstes järgneva vokaali kõrgust. Tuleks veel tähele panna, et silpides (*o*)*len*, *truu*, *täi-* on langev element väga silmapaistev.

K.

Tabel II ja I P₉. (Pakasel talvel...).

Võrdlev uurimine seisab ka käesoleval juhtumil oluliste erinevuste loetlemises.

Sõnameloodia on algusest lõpuni langev. Silbi (*Jää-*)*kil*-kõrgele asetamises avaldub sama soov alal hoida sellele sõnale iseseisvat seisukohta, nagu S, A, V ülestähendusteski (vt. lk. 17). Suuremad langevad rühmameloodiad on: *Pakasel talvel* (K_1); *sihinal keerutas* (K_2); *Lund lisaks tõi* (K_5); *valgus ju* (K_6); *hämara udu* ($K_{7, 8}$); *maailma tõi* (K_8); *hanged aedade* (K_9 , vt. P_9). Püsivalt on kinni peetud meloodia joone katkestamatusest; tõus *-tas* (K_2) võib olla tingitud sellest printsiipest. Kahes kohas näivad esinevat vähemad katkestused: (*kir*)*de(tuul)* (K_2) ja (*kil*)*du(si)* (K_3). Neil võivad olla foneetilised põhjused, nimelt eksplosiivsem *d* häälamisviis. Süntaktilist ühendust on teostatud harilikul viisil, andes tõusvat tooni algsilpidele, kuid kolmel juhtumil, (*tal*)*vel* (K_1), (*ü*)*le* (K_3) ja (*šü*)*le* (K_5), on väga silmapaistval viisil tarvitatud tõusu lõpus, nagu seda teeb veel ainult B (vt. lk. 21). Ka sõnus *tõi* (K_8) ja (*äär*)*de* (K_9 , vt. P_9) tõuseb üldiselt langeva tooni lõpp pisut, mille seletuseks jällegi võib olla võõras mõju (vt. allpool katsealuse isiku kirjeldust), kuid säärane lõpu tõstmine võib olla ka teatud närvilikkuse, nõrkuse, tagasihoidlikkuse psühholoogiliseks tunnuseks. Säärane tõus leidub B_8 ja b_8 silbis (*äär*)*de*, kus tal sama tähendus võiks olla. P_9 's võib ta olla tingitud asjaolust, et ettekanne edasi kestab.

Nende üksikute eranditega on K kõnemeloodia täiesti eestipärane. Ulatus pole nii suur kui P, S ja A oma, kuid kohati pisut suurem V ja B omast. Emotsionaalne tasane element on nõrgem kui V ja B juures; *hul(guvalt)* (K_4) ja *Lund* (K_5) on ilma emotsionaalse pikendusega. *han(ged)* (K_9 , vt. P_9) on rõhutamiseks tõstetud ja ka veidi pikendatud. Viimane asjaolu, samuti kui silpide *ae(dade)* ja *äär(de)* pikendamine, on vististi tingitud lõpetamistundest järellauses. Süntaktiline rütm ja meloodia on iseenesest tõusvad, nii et viimane tõusev rühm $K_{8, 9}$ ei ole tingitud ühestki erilisest elemendist tema raassilises omapäras.

K.

Tabel III (Olen oma riigi...).

Langev meloodia on väga tüüpiliselt esile toodud. Rõhuga silpide meloodia, arvestades ka tugevat langust sõnas *truu*, mis loob madalama raskusekeskpunkti, on pea üldiselt langev. Langev osa domineerib ka rühmas *Olen oma alam ja* on langev grupp. *Täidan* on asetatud madalamale kui ühegi selle teksti eelmise kõneleja juures, peaaegu samale

langevale joonele, kui *alam ja*. Alates silpidega *u(stav)alt* valitseb sirge langev rõhuga silpide meloodia, millest rõhuta silbid kalduvad ainult väheselt kõrvale. Meloodiajoone kestvusest on peetud kinni, kuid ainult sõna *truu* lõpp lõikab intonatsiooni ühtlasse voolusse. See langus kõneleja registri alamasse ossa pole siiski tõeline katkestus, ta annab tunnistust üksnes kalduvusest tarvitada madalamat helikõrgust. Tähtis on ka, et terve see ülestähendus on kõneldud palju madalamas helikõrguses kui sama kõneleja *Pakasel talvel*. Seda näitavad selgesti jooned 200 ja 400. Luuletuste ettekandmine kõrgemas helikõrguses kui harilikku kõnet on sagedane nähtus.

Oletusele, et K intonatsioonis leidub siiski tüüpilisele eesti kõnemeloodiale võrast elementi, võiks viia K harjumus äkitselt tõusta kõrgemale helikõrgusele. *Olen oma riigi* ülestähenduses on seda näha häälikus *u(stavalt)* ja *Pakasel talvel* kurvides rühmades *tõi pil(vede)* (K_5) ja (*kerki*)sidhan(ged) ($K_8, 9$, vt. P₉). Kuid see nähtus, mis iseenesest võiks olla enam murtud meloodia tunnuseks, pole ühendatud ühegi meloodia katkestusega, vastupidi, iga säärase äkilise tõusu ees käib harilikult tasane intonatsioon. Võib olla on siin jällegi tegemist närviliste iseäralduste tunnusega. Viimaseil aastail on Scripture (vt. Lisa, II) tähelepanu juhtinud intonatsiooni väärtusele närviliste korratuste diagnoosimisel isegi väga varasel astmel. B hääle kõikuvus näiteks (vt. ülalp.) on kahtlemata säärane sümptoom. Autor uurib seda probleemi ühenduses intonatsiooni ülestähendustega teisiks otstarbeiks.

T.

Tabel III (Pakasel talvel...).

Selle katsealuse varasema ülestähenduse juurdelisamine käesoleva töö kurvide materjalile oli tingitud ta kõnemeloodia tasasest ja kestvast iseloomust. *Olen oma riigi*-teksti pole temalt registreeritud, sest kogutud materjal oli juba küllalt suur ning puudus aeg uute kurvide mõõtmiseks ja trükkivalmistamiseks.

Intonatsioonides esinevad tuttavad eesti sõna- ja rühmameloodiad, kusjuures pole esimest kunagi rikutud. Näiv katkestus sõnas (*kirde*)tuul on tingitud viimase silbi käsitlemisest iseseisva sõnana (vt. lk. 17). Rühmameloodia iseloomulikumaid näiteid on: *lisaks tõi* (T_4), *valgus ju* (T_5), *vai- buma lõi* (T_6) ja pea terve viimane lause peale *ker-* ($T_{7, 8}$). Väga püsivalt on kinni peetud kestvusest: *-tuul jää-* (T_2)

on samuti ühendatud kui A juureski (vt. lk. 14). T on kõ-
 nelnud pea sama kiirelt kui A. Ta on väga elav isik (vt. EK V,
 lk. 139). *lõi Ja* (T_6) on teine säärane ühendamine. Kerged
 tõusud vähem rõhutatud silpides (*Paka*)*sel* (T_1), (*keeru*)*tas*
 (T_1), (*li*)*saks* (T_4), *tõi* (T_4), (*pilve*)*de* (T_5), *Siis* (T_7),
 (*han*)*ged* (T_8) on tingitud sellest ühendamistendentsist.
 Võiks arvata, et nad tehtud on süntaktiliseks ühenduseks,
 mis teooriat ka näivad toetavat tõusud silpides (*tal*)*vel*
 (T_1), *u(du)* (T_6) ja *tõi* (T_7) lõpus. Kuid on samuti või-
 malik, et viimased intonatsioonid on kavatsatud tasastena ja
 süntaktiline ühendus on viidud läbi samuti kui V juures (vt.
 lk. 17). *maruhoog* (T_4) on käsitletud täpselt samal viisil
 kui V juures *maruhuul*. T kurvid lähenevad kõige enam V
 omile ühtlaselt vormilt ja väikeselt ulatuselt, kuid neis esineb
 suuremaid liigutusi kui V juures ja süntaktiline ühendus on
 teostatud tugevamate initsiaal tõusudega.

Ülestähenduses esineb ühel juhtumil tõelist tõusvat ten-
 dentsi, nimelt *Lund lisaks*, mis A juures esineb täpselt samal
 kujul (vt. lk. 14). *sü(le)* kõrge seisukoht rõhutab veel
 seda muljet. Kas on võimalik, et suurem elavus, mis ise-
 loomustab A'd ja T'd, on ühendatud teatud tõusva tenden-
 siga, eesti keele teoreetilisele iseloomule võõra elemendiga?
 Kuid suurte helikõrguse muutuste puudus, intonatsiooni äär-
 miselt ühtlased ja ühendatud jooned ja paljudes tasaseis too-
 nides nähtavale tulev üldine emotsionaalsus teevad raske-
 maks jõuda sellele otsusele T juures kui A energiliste ja
 muutlikkude meloodialigutuste puhul. Vast võib kestvuse
 printsiip, mille suurest mõjust on juba eelpool jutt olnud
 (vt. lk. 23), abiks olla, tehes võimalikuks, et *Lund* on eel-
 käiva sõna *maruhoog* poolt mõjutatud, samuti kui *Jää-* (T_4)
 ja *Ja* (T_6) on nende mõjutatud ja on ühendatud neile järg-
 nevate silpidega. A_4 on *Lund* ja *maruhuul* tegelikult ühen-
 datud. T_4 's teeb peale *Lund* esinev pikk paus mõju ja ühen-
 duse veel silmanähtavaks. Tuleb meele pidada, et T kõ-
 neldud tekst on tähendusetu, kuna ta valesi on maha kirju-
 tatud grammofoniplaadilt.

See nähtus muudab tõeliselt tõusva intonatsiooni teo-
 ria antud juhtumil lõplikult võimatuks. A juures on asi
 teistsugune, sest ta kõneles õiget teksti ja tal on *Jää*'ga (A_2)
 algav rühm samuti korraldatud, kuna T'l, vaatamata
 ühendusele, on *Jää-* (T_3) kõrges asendis ja meloodia tuge-
 valt langev.

Võiks tähendada kõrvalmärkusena, et eelpoolne arutus
 on nende raskuste ja eksitusallikate iseloomuliseks näiteks,

mis võivad esineda intonatsioonikurve analüüsimisel ja millest mööda pääseda ja vabaneda võib ainult probleemi kõikkülgsest ja ettevaatlikult käsitledes.

Hoolimata ta elavusele osutub T sama tüüpiliselt eesti-päraseks kui teisedki katsealused ja võib olla enamgi veel kui neist mõningad.

Võrkeelsete intonatsioonikurve analüüs.

Tabelid III, IV, V.

Nagu juba mainitud ülal (vt. EK V, lk. 172), pole kavatsatud uurida iseseisvalt neid võrkeelseid intonatsioonikurve, et kindlaks teha nende eriline iseloom ja inimtüüp, mida nad esitavad. Selleks otstarbeks on kogutud materjal veel liialt kehv ja alles selle täienemisel kavatses autor teha nende üle eriuuringud. Ka pole käesoleva töö peasihiks nende üksikasjalik võrdlus eesti keele kurvidega, vaid nad on juurde lisatud demonstreerimiseks, et ilmas on olemas eesti omast erinevaid intonatsioonivorme ja et eesti kurvides ebakorraliselt ja eranditena esinevad jooned on sagedased ja esinevad isegi struktuurprintsipiidena teistes kõnelemisviisides. Selletõttu juhivad võrkeelseid kurve analüüsima küsimused, mis tõusnud on eestikeele kurvide analüüsi kestes. Et esimene neist küsimustest on raassiline sugulus, muutub tarvilikuks alata nende isikute kurvidega, kes kõnelevad soome-ugri keelkonda kuuluvaid keeli, nimelt ungari ja soome keelt. Et suurem osa neid keeli kõnelevaid isikuid kuulub ida-inimtüüpi, on antropoloogiliselt ammu kindlaks tehtud.

A. Ungari intonatsioonikurvid.

Tabel IV ja Lisa I₁.

Need kurvid on võetud esimestena, sest nad demonstreerivad esimesel pilgul kõige selgemal viisil langeva intonatsiooni printsipi ja meloodiajoone kestvust, mis osutunud selles uurimuses domineerivaks eesti intonatsioonis ja kooskõlas olevaks keele vaimuga, ta agglutineeriva iseloomuga ja initsiaalrõhu süstemiga. Samad printsipiidid valitsevad ungari keeles ja, nagu seda erisugustel aegadel kolmelt üksteisega sugugi mitte ühenduses olnud isikult saadud kurvid (vt. allpool) näitavad, isegi palju suuremas ulatuses. Helikõrguse vahesid, nagu nad leiduvad eesti kurvides rõhuga ja vähem rõhutatud (terminist „rõhuta“ on meelega

kõrvale hoitud) silpide vahel, pole üldse olemas ungari kurvides. Kõigile nende keelte uurijaile on teada, et järgsilbid ungari keeles on veel tugevamad kui eesti keeles. On tõsi, et proosatekst H, *Jónapot* (vt. tab. IV) grammofoniplaadilt on linnas teedküsija maapoisi kõne karikatuur, kuid tõelised karikatuurid pole ju muud kui iseloomustavate omaduste liialdused. Need kurvid ei nõua üksikasjalikku analüüsi; nende sirge, ühtlane langev meloodia kõneleb iseene eest. Tasane emotsionaalne element on tuntav, kui meeles pidada, et grammofoniplaadi kurvid on enam redutseeritud kui suulehtri ja tambuuri abil saadud.

Esimene poeetiline *Már minalunk* kurvide kogu (tabel IV) on saadud tüüpilise ungarlase (vt. allpool) kõne fonograafiliselt ülestähenduselt. Langevat värsimeloodiat varieerivad sõnade ja lühemate rühmade meloodiad, nagu: *szegény legényt, két kezét, Údy kisérík*. Kaks korda tuleb ilmsiks ka selge tõusev tendents, nimelt silpides *Már min-* (1. rida, algus) ja teistkordses *kötéllel* (2. rida, algus). Teine neist on kahtlemata tõus süntaktiliseks ühenduseks, kuna teine vististi tingitud on kõneleja soovist rõhutada *min-* initsiaalseisukohta. Sama nähtus esines eestikeele kurvides (*Jää*)*kil(dusi)* (vt. ülal, lk. 22) puhul. Kuigi need tõusud tõestaksid tendentsi intonatsioonile, mis täpselt ei vasta idainimtüübi omale, oleks nende mõju ütle mata väike võrreldes kõikumata kinnipiduga languse ja kestvuse printsiipidest. Pealegi on suurem osa inimolevusi segatud tüüpi. Tuleks tähele panna suurema osa kurvide väikest vertikaalset ulatust. Helikõrguse ulatus on jällegi väga suur, kuna tasane element silmapaistvalt puudub. Kurvid libisevad peaaesjalikult allapoole.

Teise *Már mindlunk* kurvidekogu (tabelid IV, V₁, 6) kõneleja oli praegune Tartu ülikooli ungari keele lektor (vt. allpool). Neis valitseb täieline korrapärasus langeva intonatsiooni ja meloodiajoone katkestamatu kestvuse suhtes. Sõnale *Már* on antud kõrgeim seisukoht. Tarvidus luua süntaktilist ühendust kolmandas värsis (V₃ lõpp — V₅ algus) ei põhjusta ka nõrgematki erandit. Rõhuga silpide ja värsi viimase silbi meloodia on lihtsalt hoitud tasasena. Rühma meloodiad on samad kui eelmiselgi puhul. Nii üksikute kurvide vertikaalne kui ka helikõrguse üldine ulatus on hoopis suurem kui eelmisel kõnelejal. Tasast elementi on jällegi vähem kui eestikeelseis kurvides.

Ka ülemal kirjeldatud katselause (vt. EK V, lk. 156) tähendati üles viimase ungari keelt kõneleja ettekandel. See on

kurvidekogu, mis algab *Allamomnak...* (tabelid-IV, V_{1, 3}). Ka siin on langev tendents küllalt tugev, kuigi tast pole nii kõikumatul kinni peetud kui kahes eelmises ülestähenduses. Kõik sõnameloodiad on korrapäraselt langevad, välja arvatud viimase sõna *teljesitem* (= mina täidan, V₃). Siin on *-si-* pealpool otsekohest meloodiajoont ja tekitab katkestuse. Kuid põhjus on vististi puhtfoneetiline. *i* on ungari keele n. n. terav *i* ja kuna harilik *i* juba on pingutatud ja selge, on ainuke viis *i* eraldamiseks temale kõrgema tooni andmine. Pealegi on juba varemalt tähendatud (vt. lk. 12 jj.), et idakõneviisis kaldub *i* suurema helikõrguse omandamisele. Peale *-si-* läheb toon jälle korrapäraselt langevat joont mööda. Langev sõnarühm on *hü alattvalója* (= truu alam, V₁) ja ka *lekkäismeretesen teljesitem* (= ustavalt ma täidan, V₃) võib selleks pidada, kui arvesse võtta antud seletust *-si-* seisukoha asjus. Rõhuga silpide langevad meloodiad on V₁ *á(lla)*, *hü, a(latt)* ja V₂ *hon-* ja *kö-*. Meloodiajoon on kestev. Kerge tõus silbis (*kötelességeim*)et on vististi tingitud kestvuse printsiibist. Mis puutub tasase elemendi küsimusse, siis ei leidu ka selle teksti eestikeelseis kurvides seda kuigi palju. Ungari intonatsioon on siin vähem varieeritud kui mõne eestikeelt kõneleja oma, kuid täieliseks võrdluseks pole materjal küllaldane.

Iga tähtis meloodiline nähtus neis kurvides on nüüd kirjeldatud peale intonatsiooni sõnas *vagjok* (= mina olen, V₁ lõpp). Äkiline ja suur tõus on loomulikult kavatsatud süntaktiliseks ühenduseks, kuid peab siiski tunnistama, et ta võõrastavalt mõjub selles ülekaaluvalt langevas intonatsioonisüsteemis. Siin peaks meelde tuletatama märkusi, mis tehtud enne (vt. lk. 11, 13) selle üle, kas süntaktiline ühendus on tarvilik ses lauses või mitte. Tarvidust eitati ja väljendati arvanine, et sarnaseil juhtumel esineb saksa mõju kuna sakslased kalduvad samasele ülioloogilisele intoneerimisviisile. Ungari on kaua olnud saksa mõju all ja käesoleva teksti ettekandja kõneleb saksa keelt lapsest saadik (vt. allpool). Asjaolu, et see mõju avaldub samal viisil nii eesti kui ungari keeles (vt. lk. 9, S₁ tal-) võiks veel kinnitada nende keelesüsteemidesse kuuluvate rahvaste fundamentaalset sugulust.

B. Soome intonatsioonikurvid.

Tabelid III, IV ja Lisa I₂.

F'ga märgitud kurvid on saadud fonograafi rullilt, millele kõnelnud on hulga aastate eest keegi soomlane, kellest

pole muid teateid, kui et ta kahtlemata kuulub mainitud rahvusesse. Nagu autorile teatatud, olevat ta, murde järele otsustades, Lääne-Soomemaal.

Intonatsioon on ühtlaselt langev, sarnanedes enam ungari kurvide omale kui eestikeele melodiale. Rõhuga silbid eriti asuvad pea sirgelt langevail joontel, vähemalt süntaktilise tõusuta lauseis. Sõnameloodiad on kõik langevad, välja arvatud sõnas *ketun* (F_2 lõpp). Siin tekitab süntaktilise ühenduse motiiv tõelise tõusva meloodia, mida nimetatud on varemalt (vt. lk. 11, 16) võõraks tüüpilisele idaintonatsioonile, kuid omaseks keeltele nagu saksa ja rootsi. Siin tuleb vististi ilmsiks Lääne-Soomemaa, rootsi element. Tõusev meloodia pole aga ainukeseks süntaktilise ühendamise meetodiks, sest sõnus *nälkä* (F_1 lõpp) ja *lihaa* (F_2 vertikaalne joon) on seda teostatud rõhuga silpide kõrgema seisukoha abil, kuna langevast sõnameloodiast kinni on peetud. Meloodiajoon on kestev, kuigi kurvid paistavad enam murtuna kui ühelgi eelmisel juhtumil, mis võib olla suurema kõnelemiskiiruse tagajärg. Tasane element puudub silmatorkavalt. Isegi kui kurve poleks redutseeritud pikkuse suhtes, poleks nad palju tasasemad, sest kõik rõhuga silbid tõusevad lihtsalt, kuna eestikeelt kõnelejate juures on tsirkumflexid suhteliselt sagedamad. See on väga oluline erinevus, mis võiks olla tugeva lääne-elementi tunnuseks.

Teine soomekeelsete kurvide kogu, mis saadud Tartu ülikooli praeguse soome keele lektori tehtud ülestähenduselt (vt. allpool) esitab väga tasast üldist ilmet. Tekstiks on võetud jällegi proovilause. Küsimuseks on, kas valitseb ka siin langev intonatsioon? Peab tähendama, et häälikute alguste ja lõppude kindlaksmääramine selles ülestähenduses oli väga raske, sest naishääl ei anna nii oobertoone rikkaid helilaineid kui mehe oma, ja ainult oobertoone abil on võimalik tunda üksikuid häälikuid. Nii on esimene häälik O - (S_1) tegelikult vististi pikem kui ta märgitud on kurvides, kuid jagav joon asetati sinna, kus ülestähendatud lained kõige nähtavamalt muutusid. Isegi siis poleks *Olen* langeva sõnameloodiaga, vaid lõppeks tasasel kõrgusel. See sõna on tähenduselt nõrk ja teda võib jätta tähele panemata, nagu seda teeb näit. vastavas eestikeelses tekstis *K* (tabel II). Ta viimane silp on järgmise mõju all kestvuse printsiibi tõttu. *Kotimaani* (S_1) on liitsõna ja kõneleja poolt kooskõlas selle faktiga intoneeritud: selles esineb kahekordne langev meloodia. *-maa-* tõuseb uuesti selle silbi äärmise pikendamise tõttu. Säärast pikendamist saadab

sageli ka helikõrguse tõus, kuna pikema silbi hääldamisel vabaneb suurem hulk õhku, mille väljatungimine sünnib tugevama surve all, sundides helikõrgust tõusma. Järgmise sõna *uskollinen* (S_1 lõpp) intonatsiooni ei või aga seletada samal viisil. Siin esineb jällegi kahekordne langev meloodia, kuid käsitletav sõna pole liitsõna ja teine osa *-linen* on pisut isegi kõrgemal kui eelmine silp *-kol-*. Ka järgmises sõnas *alamainen* (S_2 algus) esineb sama meloodiastruktuur; *ala-* ja *-mainen* on langevad, kuid kolmandas silbis on tõus, mis võib olla tingitud pikendamisest, nagu silbis (*koti*)*maa*. Sama struktuur esineb veelkord sõnas *uskollisesti* ($S_2, 3$), kusjuures langevad on *uskolli-* ja *-sesti*, uue tõusuga silbis *-ses-*. *velvollisuuteni* ($S_3, 4$) intonatsiooni kohta on maksev sama seletus mis *kotimaani* omagi kohta. Tõus silbis *-(vol)li-* (S_3 lõpp) on tingitud kestvuse printsiibist ja tõus lõppsilbis eelmainitud (vt. lk. 23) naistele omase psühholoogilise iseäralduse põhjustatud. Juhtumid, mis siin näivad rikkuvat langeva meloodia printsiipi, on (*uskol*)*li(nen)* ja (*uskolli*)*se(sti)*. Esimeses võib tulla ilmsiks süntaktiline suggestioon, mida toetab veel hääliku *i* kaldumine suuremale helikõrgusele, nagu seda näha on ka ungarikeelses kurvis (tabel IV, V_3) sõnas *teljesitem* (vt. lk. 27). Soome keelt kõneleja asetab ka *u* sõnus *uskollinen* (S_1 keskel) ja *uskollisesti* (S_2 lõpp) väga kõrgele. *uu* ja *i* tõusude osaliseks põhjuseks silpides *-suu-* (S_4) ja *-ni* (S_1) võib olla see foneetiline tegur. Jääb seletada ainult (*uskolli*)*se(sti)*. Eeldada tõelist tõusvat tendentsi kõneleja intonatsiooni elemendina pole õieti võimalik, sest kurvid on üldiselt seks liig ühtlased, tasased ja kestvad ning süntaktiline tõus on jäetud tegemata kohtades, kus see täiesti õigustatud, nagu silbis (*alamai*)*nen*. Seni käsitlemata sõnul *täytän* (S_2) ja *kansalais-* (S_3) on langev meloodia, tasase lõpuga silbis *-lais-*, nähtavasti kestvuse jaoks. Seletus, mis paistab autorile kõige tõenäolisem, on järgmine: katsealune kõneles ülipikaldaselt, soovides hääldada selgelt iga silpi ja häälikut. See tempo oli liig pikaldane ta kõne loomulikule rütmile ja selletõttu tekkis esimesel kohal pikkade liitsõnade, *kotimaani*, *velvollisuuteni* jagunemine lühematesse osadesse. Katsealune on hea kõneleja, kellel suur praktika retsiteerimises, mis arusaadavaks teeb, et nende kahe liitsõna rütmiline suggestioon on üle kantud teistele pikkadele sõnadele, põhjustades nende murdmist soodsamaks rütmiliseks käsitlemiseks. Antud juhul paindub meloodia rütmi alla. Lõpuks, — kõneleja kaldub teatud katkestatud meloodiale, sest kuigi eelmainitud katkestused on seletatavad, siiski torkab silma, et kõik loomulikud või-

malused meloodia katkestamiseks on kasutatud. Intonatsioon rühmades *-ni uskol-* (S_1), *-län uskol-* (S_2), *-lisesti kansa-* mõjub kaunis murtuna ja katkelisena. Loomulikult on silbid mainitud näiteis lühikesed, vähemalt mis puutub vokaalidesse, ja paistavad tähtsusetuina teiste äärmiselt pikkade, tasaste ja kestvate silpide kõrval. Kuid kiire kõnelemine nõuab energilisemaid musklliigutusi kui pikaldane, ja selle tõttu võib oodata, et idatüübile võõras element ilmsiks tuleb niisuguseis lühikeste silpide järjestustes. Kõneleja loomulik tüüp tuleb arutlusele allpool. Kuid tema kinnipidamine langeva meloodia printsiibist tõestab, et see keeles on domineeriv.

Tähtis tulemus on saadud sageli tõstetud ja seni vastamata küsimuse alal, kas moodustab tasane ja pikendatud intonatsioon väikese häälekõrguse ulatusega ida-kõnemeloodia olulise ja tarviliku elemendi. Ungari keele kurvides ei osutunud see tõeks, sest mõnes neist puudus tasane element silmatorkavalt, pikendamine polnud ülemäärane ja häälekõrguse ulatus suur. Ka esimeses soome keele kurvis pole silbid väga pikendatud ja kaugeltki mitte tasased, kuna häälekõrguse ulatus on 1 oktaav. Neile tulemustele räägivad vastu eesti keelt kõnelejate rühm V, B, T ja osalt K ning viimane soome keelt kõneleja. Ka asjaolu, et soome-ugri keeled kasutavad häälikute välteid sõnade ja grammatiliste vormide eraldamiseks, on tugev argument vaate kasuks, et ida-intonatsioonitüüp peaks olema kaunis tasane. Pikendamine on pealegi kõige kergemini tuntav tasaseis toonides. Autori töös „Kõnemeloodia tajumisest“ on näidatud, kui üllatavalt sagedasti jäetakse hooletusse libisevate toonide lõpud ja algused. Kui nüüd viimane soome keelt kõneleja tarvitab ülemäära pikendatud ja peaasjalikult tasaseid toone, et muuta oma kõnet selgeks ja tüüpiliseks, siis võib kujutleda, et ta seda teeb, sest et pikendamine on idatüübile võõra intoneerimisviisile väga kohane tendentsi varjamiseks, olgu see tõeliselt tõusev või korratult katkestatud. Oieti on ju lääne kõnelemisviis kiire, nagu prantsuse ja hispaania keele oskajad kinnitada võivad, ja teda pikendades kaotab ta väga iseloomuliku omaduse. Lõpuks, tasasemal kõnelemisviisil, väikese häälekõrguse ulatusega, pole murtud ja tõusvad meloodiad ning tõusvad toonid, kui nad ka esinevad, nii nähtavad kui vabamalt liikuvast intonatsioonist.

Kõik need asjaolud viivad lõppotsusele, et tasane intonatsioonivorm väikese häälekõrguse ulatusega ei kujunda veel ida-kõnetüüpi. Selle annab alles tasaselt langev intonatsioon ja meloodiajoone katkestamatus. Kuid kõige täius-

likum ida-kõnemeloodia vorm on kahtlemata väikeste variatsioonidega ja ka tasaste muusikaliste toonidega, sest need vastavad kõige paremini automaatsele hingamisviisile. Elavamad intonatsiooniliigutused on alati idatüübile võõra elemendi tunnuseks, kuigi see isegi väga väikest osa etendab. Tasane intonatsioonivorm väheste muudatustega häälekõrguses läheneb kahtlemata idatüübile, kuid ta on teisejärgulise tähtsusega, seni kui intonatsioon pole ühtlasi ka langev ja sirge ning meloodiajoon katkestamatu. Viimasel soome keelt kõnelejal on intonatsioon, mis asub just ida- ja läänetyübi vahelisel piirjoonel.

C. Lääne-Euroopa intonatsioonikurvid.

Tabel V, Lisa I 3, 4, 5.

Lääne-Euroopa kõnetüüpi esitavad tabelil. V leiduvad prantsuse, hispaania ja inglise keele kurvid F_1 , F_2 , Sp ja E. Need on siin analüüsitud, nagu juba korduvalt tähendatud, kahe küsimuse selgitamiseks, nimelt, kas on nende intonatsioon tõusev või langev ja kas nende meloodiajoon on kestev või katkestatud. Alates F' ga saab järgmised tüüpilised meloodiakujundid:

F_1 *Le Corbeau*; tõusev intonatsioon ja katkeline meloodia, mille sarnast pole seni esinenud. Ei saa kujutleda täielikumast vastandit eesti või ungari tüübile. Tõusvat meloodiat õigustab asjaolu, et see rühm on pealkirja esimeseks sissejuhatavaks osaks. Kõnetüüp avaldab liialdast tõusu, mis oleks võinud piirduda viimaste silpidega.

Maitre corbeau. Selgelt tõusev nii üksikuis toonides kui ka rühmameloodias.

un ar-. Moodustab tõusva intervalli.

-bre perché. Tõuseb sama liialdatult kui *Le Corbeau*'gi.

tenait. Kahtlemata tõusev ja silbid selgesti eraldatud.

en son bec. Jälle tõusev rühm, murtud meloodiaga.

un fromage. Kuigi süntaktiline lauseinstinkt siin kindlasti langust nõuab, on meloodia järjestus katkestatud nõrga tõusuga silbis *from-*.

Maî- on asetatud väga kõrgele ja eraldatud järgmisest silbist suure katkestusega. Iseenesest on ta peaausjalikult tõusev toon. Tõusvas rütmis ja meloodias, mis valitseb selles üteldes, ei tundu mainitud silbi eraldamine ebaloomulikuna.

-tre renard. Veel üks tüüpiline tõusva meloodiaga rühm.

par l'odeur. Ka see rühm on kujundatud üldisil tõusvailjoontel.

F_2 , *A bord*. Kuigi rühmameloodia on langev, siiski tühistab suur tõus *A* osalt rühmameloodia mõju, andes talle omapärase rõhu.

Nous arrivons. Kahtlemata tõusev rühm. -*vons* pikk langev lõpp on nii nende kui ka eelmiste üteluste tunnuks (vrd. (*Re*)*nard*, (*fro*)*mage*, *bord*, *quat*). Võib oletada, et lausemeloodia printsiip sunnib kõnelejat alandama häält lõpul, kuid ta ühendab selle tarviduse tõusva tendentsiga ja kujundab järsku langeva tooni.

oui on eraldatud, peaaegjalikult tõusva tooniga, kujundades iseseisva rühma, nagu *Mai*- eelpool.

nous voilà tõuseb rühmameloodia suhtes F_1 tüübilisel viisil. Et igas kõnes olev langev element on selles kõnelejas tugevam kui eelmises, selgub -*là* langusest ja ka järgnevast rühmast. Võiks tähendada, et kompetentsed arvustajad peavad seda ülestähendust kaunis iselaadiliseks, selle sarnanedes Belgia prantsuse keelele.

Prends vite. Tõusev rühm, järgnevast eraldatud, kuigi nad süntaktiliselt vaatekohalt kahtlemata ühte kuuluvad öeldisena ja sihitisena.

tes affaires. Esimese kahe silbi tasane meloodia laseb lõpptõusu tunduda järsumana ja meloodia katkestamist silmatorkavamana.

Selle prantsuse näitekurvide analüüsi kokkuvõttes võib öelda, et tõusev ja katkeline meloodiatüüp on suures ülekaalus.

Sp. Hispaania keele kurvide näites pole esimesed rühmad päris kohased harilikku kõne esitamiseks, kuna nad on hääded, nimelt raudteeametniku teated rongi päralejõudmisest, vahetusest ja peatusajast. Siiski on näha tõusvat meloodiat juba esimeses sõnas.

Irun. *I-* on esimene madalam tõus, siis järgneb *r* ja veel kõrgemal *u*, esiteks tõusev ja siis langev.

Cambio de tren. Esimene suur tõus on väga iseloomustav.

Una hora de para-. Tugevalt tõusev meloodia sarnanedes iseloomult vastavatele prantsuse keele meloodiatele. Pikad langevad lõpud on seletatavad samal viisil kui prantsuse kurvideski (vt. ülalpool).

Si el joven viajero alemán. Algab tõusva, iseloomult prantsuse omile sarnaneva meloodiaga ja jätkub siis kõrgemal tasapinnal, isegi veidi tõustes silbis -*mán*.

que oyó es- tõuseb nähtava katkestusega *o-* ja -*yó* vahel.

palabras. Üldiselt nõrgalt tõusev. Lõppsilbi langus on juba seletatud.

no hubiesse. Ka tõusev, katkestusega *hu-* ja -*bles-* vahel.

Hispaania keele kurvide analüüs annab peaaegu samad tulemused kui prantsuse keele kurvide omagi. Tõusev ja katkeline meloodia on ülekaalus. Lõpuks tuleks tähele panna, et hispaania keele näide Sp ja tüüpilisem prantsuse kurv F_1 omavad äärmiselt suurt häälekõrgust, pea kaks korda kõrgemat eesti meessoost katsealuste kurvide omast ja pea võrdset naiskatsealuste omaga. Suurem häälekõrgus paistab olevat tõusva tendentsi osa. Et läänekeeltes on üldiselt suurem häälekõrgus kui ida-kõnelemisviisil, seda on juba korduvalt tähele pandud.

E. Inglise keelt kõneleja selles näites on tuntuimaid Inglise riigimehi ja kuulus oraator praegusel ajal. Tõusvad rühmad tema intonatsioonis on järgmised: 1) *I am glad*, 2) *an opportunity*, 3) *at this*, 4) *crisis*, 5) *of addressing*, 6) *so many*, 7) *whom I*. Tõusva skeemiga sobivad ka üksikud toonid *time* ja *thou(sands)*. *to have* võib vaadelda väikese tõusuna. Meloodiajoon on palju vähem kestev kui eesti või ungari kurvides, kuid ta pole siiski nii katkeline kui prantsuse keele näiteis. Langeva elemendi juuresolust annavad tunnistust rühm *glad to have an op-* ja teise ning kolmanda kõrvallause üldiselt langev lausemeloodia. Kuid see langev element pole kaugelki nii tugev kui ülalpool analüüsitud idakeelte kurvides ja isegi nõrgem kui järgnevais saksa keele meloodias. Selletõttu on vist ka õigem seda inglise kõnetüüpi liigitada läänetüüpi.

D. Saksa ja rootsi keele intonatsiooni kurvid.

Tabelid V, IV.

Autori arvamise järele iseloomustab saksa intonatsiooni langev lausemeloodia tüüp ühenduses tugevalt tõusvate toonidega ja lüheldaste tõusvate rühmameloodiatega.

G_1 . Langev lausemeloodia on selgelt nähtav ja samuti ka tõusvad toonid *Ehr-, -würdt-, mächt-, -lauch-, Rat, Sehr, ed-, wohl-, -prob-, gut-, Herrn, dass, al-, Mann*. Tõusvad rühmad on: *erlauchter Rat, Dass ich dem al-*.

G_2 . Jälle langev lausemeloodia. Silmatorkavad tõusvad on *Bel-, Hei-, Mit-, -ter-, -nacht, zog, nd-, In, stum-, -mer*. Tõusvad rühmad on: *Belsa-, von Hei-, Die Mit-, näher, In stum-*.

G_3 . Hoolimata näite vestlevast iseloomust on lausemeloodia suuremalt osalt langev. Tõusvad toonid: *Ha-, Eh-, Herrn, M., -chen, Herr, was, ha-, Wunsch, mich, in-, -zö-, Um-, aus-*. Tõusvad rühmad: *Habe, die Eh-, Profes-, -sor*

M. zu, sprechen, was führt Sie, ich habe, den Wunsch, französis-, Umgangs-

Need on saksa intonatsiooninäited Saksamaalt. Nende iseloomuks või iseloomude seguks on langeva ida-elementi kombinatsioon lausemeloodias tõusva lääne-elementiga lühemais koostusosades, rühmameloodias ja üksikus toonis. Nende elementide proportsiooni ja suhtelise tähtsuse kindlaksmääramine jäägu eriuuringu ülesandeks.

Balti-saksa intonatsiooni näidetes leidub tugevat langeva lause elementi ja vähem tõusu sõnagruppides ja üksikuis toonides.

W. *Ich bin ein treu-* üldine intonatsioon langeb. *bin* ja *treu-* tõusevad veidi, *treuer* on ka tõusev. *Untertan meines Staa-* näitab üldiselt langevat tendentsi. *Un-* tõuseb liialdatult, *Staa-* veidi ja *Staates* on tõusev rühm. Veel selgem on langeva elementi ülekaal lause teises osas. Esimesel pilgul võiks isegi öelda, et see on eesti või soome kurv. Meloodiajoone kestvusest on palju täpsamalt kinni peetud kui päris-saksa ülestähendusis¹.

D. Kuigi langev element siin nii tugev pole kui W juures, siiski on ta tuntav. *treuer* langeb suuremalt osalt. *Untertan meines* on idatüübiline langev rühm, samuti kui *Staates und er-*, ja *-fülle meine*. Ka viimases osas on langev element ülekaalus. Tõusvad toonid on *bin*, *treu-* esimene osa, *Un-*, *Staa-*, *-fül-* esimene osa, *Bür-*, *-wis-*. Säärased tõusud esinevad aga ka ida-intonatsioonis. Lääne-intonatsioonile oleks omane suur katkestus peale *bin*, katkestus ja tõus sõnas *Staates*, tõusvad rühmad *erful-*, *-ne Bürger-* ja rühm *gewis-*. Üldiselt kaldub ka selle kõneleja intonatsioon enam idatüübile ja sisaldab vähem lääne-elementi kui päris-saksa oma.

S. Rootsi kurvid (tabel IV) on alguses võetud uurimisele üksikult, et kindlaks määrata tõusvate ja langevate rühmade ja toonide esinemisviisi.

Vil dū stü-. Kahtlemata tõusev, nii rühma- kui sõnameloodias.

stude- väike, kuid silmatorkav katkestus, mis väga iseloomulik rootsi intonatsioonile.

-dera. Pisut tõusev rühmameloodia; ta üksikud toonid on tõusvad, välja arvatud *-ra* lõpp, mis langeb prantsuse kurve meeldetuletaval viisil.

¹ Paljud lihtsad langevad toonid, näit: *Ich, ein, er-* on tingitud kõneleja glotaalsest sulust, isiklik iseäraldus, mis pole iseloomulik ühelegi erilisele antropoloogilisele tüübile.

några gla-. Alguses tõusev rühmameloodia, siis langeb *gla-* väga järsult.

glada. Langeb nii toonilt kui rühmameloodialt.

-da sjä-. *sjä-* esimene osa sünnitab suure katkestuse.

själar. Tugev langus nii toonis kui ka rühmameloodias, millele nõrgaks vastuliigutuseks on *-lar* tõus kõrgemale *sjä-* lõpust.

jag beder dig. Pea täiesti langev, ainult silbis *be-* esineb langev-tõusev toon. Säärane toon leidub siin esimest korda terves analüüsis. Midagi sarnast esineb ka inglise kurvis E (tab. V) *op(portunity)*. Sama toon kordub antud ülestähenduses veel silbis *o(pus)*.

mit o-. Langeb, kuid *o-* langev-tõusev toon viib üle *opus* juurde, mille rühmameloodia on tõusev.

genomlås. *själar*'is juba esinenud tõusva ja langeva meloodia segu.

om folk. Tugev tõus rühmameloodias ja toonis.

E. Tõusev tendents on väga silmapaistev. *Jag är min, -dersåte, och up-, -vetsgrant mina bor-, -gerliga plik-*. Isegi rühmas *konungs trogna* on ta tuntav vaatamata rootsi keelele iseloomulikule langev-tõusvale toonile. See lääne-element on aga ühendatud idale omase meloodia kestvusega, erandiga *Jag är*, ja väga idapärase tooni tasetasusega. Sama kestvus esineb ka kurvis S.

Sch. Tõusud on: *Jag är min ko-, -na un-, -derså-, och up-, -vetsgrant, mina bor-, -gerliga plik-*. Langev element on tugevam kui E juures, kestvus ja tasetasus samasugused.

Nii siis osutub, et rootsi intonatsiooni näited sisaldavad, saksa kurvidele sarnanedes, tõusvate ja langevate tendentside segu. Aga kuna saksa või vähemalt päris-saksa kurvides langevad ja tõusvad tendentsid esinevad ühendamatult üksteise kõrval, on nad rootsi ja ka balti-saksa intonatsioonis lähedases ühenduses ning neil on veel lisaks saksa kurvides puuduvat kestvuse elementi.

E. Vene keele intonatsioonikurvid.

Tabel V.

P, PL_{5a}. Kuigi kurvid on ühe kõneleja omad, erinevad nad väga. See võib olla tingitud asjaolust, et teine neist on jutuaajamine, kuna esimene on harilik katselause. Lähemal vaatlemisel selgub aga, et nad on sarnased ühes asjas, nimelt meloodiajoonte kestvuse suhtes. Seda on näha eriti selgelt kurvis P. Kurvis PL_{5a} tuleb see avalikuks, kui

meloodiajoonele lubada suuremat kõikumisamplituudi ehk -ulatust. Tõeline katkestus esineb ainult peale *Hy*, mida seletab asjaolu, et see sõna on hüüd, mis alati sünnitab katkestuse lausemeloodias. Muidu võib, jätkates üksikute kurvide meloodiajoont, ühendada nad kõik üheks üldiseks jooneks, mida ei saa teha näit. päris-saksa või prantsuse kurvidega.

Kõnemeloodiat analüüsides saame järgmised tulemused:

Langevad meloodiad on *верный, подданный сво-, -ей страны, -совестно испол- няю обязанно-, -сти граж-, -нина*. On näha, et kõigil neil juhtumel on ikka rõhuline silp langeva rühma algul, nagu eesti, soome ja ungari keeleski. Need rõhulised silbid ise on tõusvad toonid, kuid seda on nad ka eesti, soome ja ungari keeles. Et prefiksid ja rõhuta esimesed silbid on madalamad ja et meloodia tõuseb rõhulises silbis, nagu rühmades *я вер- ja добросо-*, on juba tuttav nähtus. Silp *-сти* on vististi nii kõrgel *i* ja *u* tendentsi tõttu kõrgele tõusta (vrd. eesti kurvis *riigi* ja *truu*), nii et ta ei tekita tõelist katkestust ja tõusvat meloodiat. Tõus *гражда-* on nähtavasti tingitud kestvuse printsiibist, nagu seda tähele pandud juba eesti kurvides. Langeva tendentsi tähtsamaks tunnuseks on rõhuliste silpide meloodia langemine kõigis lauseosades.

Mainitud printsiip on maksev ka PL_{5a} kurvide kohta. Isegi *Hy* võime kaasa arvata. Tarvitades raskusekeskpunkti meetodit pole raske ega ebaloomulik kokku seada rõhuliste silpide langevat joont. Langevad rühmameloodiad on *Павел, нам оста-, -ется нем-, -ного, вре-мени, -вай у-*.

Autor mõõnab, et siinesitatud materjal on liig väike vene kõnemeloodia küsimuse lõplikuks otsustamiseks, kuid demonstreeritud on seda siiski, sest et ida-kõnetüübi ülekaal on võimalik ja tõenäolik.

Katsealused ja nende sotsiaalsed ning rahvuslikud iseäraldused.

Juba eelpool on tähendatud, et autor tutvus dr. R. Villemsi laialdase, hoolsa ja väga huvitava ning väärtusliku uurimusega eesti rahva antropoloogia üle alles siis, kui suurem osa käesolevast tööst oli juba lõpetatud. Selletõttu ei võinud temas sisalduvat antropoloogilist harutust korraldada dr. R. Villemsi vaadete ja tulemuste kohaselt. Antropoloogilise kehamõõtmis-meetodi arvustust on juba antud (vt. EK, V, lk. 159 jj.). R. Villemsi uurimused tõestavad seda arvustust, sest ta ei leia eestlastel ühtki muud erilist kehalist tunnust (Körpermerkmal) peale võib olla naba eba-

harilikult kõrge seisukoha! Väide, et eestlased on segaraas-
silise iseloomuga, nagu kõik teisedki Euroopa rahvad, on
õieti negatiivne, tähendades, et eestlasel puuduvad õiged
raassitunnused. Oleks olnud huvitav, kui R. Villems oleks
uurinud ja täpsamalt väljendanud, missuguseist algtüüpidest
eestlased on segatud ja missuguses proportsioonis need
tüübid eesti segus esinevad. Autor nägi heameelega, et ka
R. V. leidis püsiva ja isegi progressiivse tendentsi brahhi-
tsefalismi (Kurzköpfigkeit) poole eestlaste seas. Tuleb kahet-
seda, et R. V. pole ette võtnud oma mõotmisi rahvastiku
kõigi klasside esindajate põhjal: ta tunnustab isegi, et tema
materjal, sõdurid, s. o. erilise füüsilise ehitusega noored
mehed, pole küllaldane. Oleks tarvis olnud uurimise alla
võtta ka naised, sest need teatavasti hoiavad raassilisi iseäral-
dusi paremini alal kui mehed. R. V. ei leia tema poolt
mõõdetud isikute juures abdominaalsete osade ja puusade
ebaharilikku arenemist, kuid ta mainib eesti naise alumise
kere silmapaistvat laiust (hervorragende Breitenentwicklung
der unteren Rumpfbreite des estnischen Weibes). Teised
naistele omased tunnused oleksid vististi üles seadnud suhte
füüsilise ehituse ja füsioloogilise funktsiooni vahel, mis eel-
datud käesolevas töös. Orgaanilise funktsiooni tähelepane-
mata jätmise näiteks R. V. töös võiks olla järgmine: tema
poolt mõõdetud isikute rinna laiusest järeldab ta, et nende
vitaal-kapatsiteet peaks olema suur, kuigi rinna sagitaalne
läbimõõt on vähem kui teiste rahvaste juures. Õige tee
oleks olnud järeldada, et see väike sagitaalne läbimõõt
lubab oletada rinna arenemise puudulikkust sagitaalses
sihis, mis peaks olema suur, et harmoniseeruda selle kehaosa
laiusega, mille arenemine aga tõepoolest on väike organi
puuduliku funktsiooni tõttu. Mõned katsed spiromeetriga või
isegi lihtsa pneumograafia oleksid näidanud, et see tõele
vastab. R. V. arvab, et eestlaste raassilise tüübi saladust on
võimatu lahendada ja see ongi tõepoolest nii tema poolt
tarvitatud meetodite abil. Kui dr. R. V. katse tühistada
eestlaste ida-päritolu teooriat on vastu võetud, peab eel-
dama, et eesti rahva ja eesti keele iseloomude vahel on
oluline erinevus. Säärasel korral kõneleksid nad seda endile
oluliselt võõrast keelt äärmiselt hästi; ühtegi lahkeli ei
esine sellele keelele omase orgaanilise ehituse ja füsioloog-
ilise funktsiooni ning teisalt eestlaste kõnemeloodias aval-
duvate neile omaste kõnelemisviiside vahel.

Käesoleva töö eesti katsealuste raassilised iseäraldused
selguvad harjunud vaatlajale nende näopiltidest, mis juurde
lisatud sellele tööle (lk. 48). Nad on antud järjekorras, milles

käsitletud on katsealuste intonatsioonikurve. Autor ei tee ühtki katset analüüsida neid pilte: neid tuleb uurida ühenduses sellega, mis mitmel puhul öeldud eesti raassilise tüübi kohta käesolevas töös. Siin on antud ainult iga katsealuse isikuliste iseäralduste lühike kokkuvõte¹.

1. P.

Hra Otto Peterson, sündinud Vana-Vändras. Rahvus: eesti. Vanemate rahvus ja sündimiskoht: isa — eestlane, Vändrast, ema — lätlane, Lätimaalt. Kodune keel: eesti keel, mida ka kõige ennem õppinud. Koolis tarvitatud õppekeel: 1886—1891 eesti keel; 1891—1900 vene keel (venekeelses koolis); 1905—1908 vene keel (vene teatrikoolis); 1921—1925 eesti keel (eesti ülikoolis). Elas 1897—1919 Venemaal, kuid ikka eestlaste keskel. Venekeelt kõneles 1897—1900 Gatšino õpetajate seminari internaadis. Venelastest puutus 1905—1910 kõige sagedamini kokku Aleksandra teatri näitlejatega. Kirjutanud on P. ainult eesti keeles, välja arvatud ülikooli diplomitöö ja ametlik — äriine kirjavalhetus; viimane on olnud vene, saksa, prantsuse ja inglise keeles. Ettekanded: ainult eesti ja vene keeles. Deklamatsioon — eesti ja vene keeli; samuti ka näitleval, kus viimast tarvitanud ainult 1905—1908, olles vene teatrikooli õpilane. Laulmine — asjaarmastajana — eesti, vähem vene ja koguni vähe saksa keeles. Eelistab eesti keelt; armastab kõnelda ainult eesti keelt; hindab Aleksandra ja Komissarževskaja teatrite vene keelt, Possart'i ja Wiener Burgtheater'i saksakeelt; ka Helsingi Rahvusliku Teatri soomekeelt. Otse füüsilist valu tekitas temale omaaegne Eestoonia eesti keel. Hääle väljatöötamise ja diktsiooni kallal on töötanud vahetpidamata, päevast päeva; üle 4 aasta 1905—1910, eriti rõhutades, peale hääle kõvaduse ja kõlavuse, keele rütmi ja keele muusikat.

Autori märkus: On huvitav tähele panna, et hoolimata katsealuse päritolust ja ta kunstilisest õpingust vene keeles, esineb temas nii tüüpiline eesti intonatsioon. On ka võimalik, et see meloodia omane on kõigile tugeva ida-elementidiga isikuile. Kunstiline õping on vististi aidanud arendada kõne tüüpiliste omaduste tundmist. Kõik ilu on ju lihtne.

2. S.

Hra Albert Saareste, eesti keele professor Tartu ülikoolis. Sündinud Tallinnas. Rahvuselt eestlane. Isa — eestlane, sünd. Kullamaal; ema — eesti, sünd. Kirblas. Kodune keel: eesti; tarvitab üldse harilikult eesti keelt, harva saksa ja prantsuse, veel harvem soome keelt. Kõige enamalt õppinud eesti keelt, lapsena kuulnud ka saksa keelt ja aru saanud sellest. Koolis tarvitatud õppekeel: algkoolis (9—11 aast.) saksa keel; keskkoolis (11—20 aast.) vene keel. Mõlemal keeli pole kunagi täielikult omandanud, ja vene keele osalt (kõnes) juba unustanudki. Kodune keel pole kunagi muutunud. Ülikoolis olnud: Helsingis (1913—17), Tartus (1919—21). Õppinud paljusid Euroopa keeli ja reisinud mitmet puhku väljamaal, võõrkeeli vastavais mais tarvitades. Kirjutab peamiselt eesti, vahest ka prantsuse, harva saksa ja soome keeles.

¹ Need märkused on väljavõtted küsimuslehtedest, mis võimalikult katsealustele saadetud ja nende poolt täidetud. Iga uurija või lugeja, kes soovib lähemalt tutvuda katsealuste keeleliste ja teiste iseäraldustega, võib näha neid küsimuslehti Tartu ülikooli foneetikalaboratooriumis.

Ettekandeid teinud eesti, harva ka soome keeles. Eelistab eesti keelt, selle järel ka prantsuse ja hispaania keelt, kuid peab ilusaks kõiki muidki keeli, kui neid hästi hääldatakse (eriti daamidel ja lastel). Itaalia ja saksa keel meeldivad vähem, eriliselt meeldimatu on vene keel.

Autori märkus: Tugev loogiline element katsealuse intonatsioon on tingitud enim saksa kui ühestki teisest mõjust. Võib olla on saksa algkool oma lugemismeetodiga jätnud oma jäljed.

3. A.

Hra Johannes Aavik, eesti keele lektor Tartu ülikoolis. Sündinud Saaremaal. Rahvuselt eestlane. Vanemad — eestlased. Kodune keel: eesti. Tarvitab harilikult eesti keelt. Algkoolis olnud õppekeeleks esimest 2 aastat eesti, teist 2 aastat vene keel; keskkoolis ainult vene keel. Omavahelises läbikäimises tarvitanud keskkoolis peamiselt saksa keelt, osalt ka vene keelt. On õppinud mitmeid keeli ja tundnud erilist huvi prantsuskeele vastu, seda niivõrd omandades, et võib selles kirjutada. Õppis Tartu venekeelses ülikoolis, siis Niežinis, hiljem Helsingis. Hakkas prantsuskeele õpetajaks, prantsuskeele oskus prantslaste poolt heaks kiidetud, A. Pariisis viibimisel. On avaldanud kirjutusi eesti, saksa, vene, prantsuse ja soome keeles. On kirklikult armastanud 3 keelt: ladina, prantsuse ja soome. Mõnda aega on isegi omade tööde mustandid kirjutanud prantsuskeeles, neid pärast eesti keelde tõlkides. Hiljem loobunud sellest harjumusest. Tunneb nüüd huvi peamiselt eesti keele vastu.

Autori märkus: Katsealuse kõnemeloodias leiduv „lääne“-element on kahtlemata ühenduses tema prantsuskeele oskusega ja armastusega selle keele vastu. Kas ta tingitud on mõjust või loomulikust kalduvusest, pole selle uurimuse ülesandeks selgitada.

V.

Hra Johannes Voldemar Veski, eesti keele lektor Tartu ülikoolis. Sündinud Maarja-Magdaleenas, Tartumaal. Rahvuselt eestlane. Õppinud Treffneri eragümnaasiumis 1887—96 ja Tartu ülikoolis 1896—99. Tuntud autoriteet eesti keele alal.

B (b).

Preili Helene Bergmann, üliõpilane. Sünd. Pärnus. Rahvus: eesti. Isa sünd. Pärnu maakonnas, ema Lääne maakonnas; mõlemad puht-eestlased. Kodused keeled: eesti, vene, saksa. Kõige enim õppinud saksakeelt. Koolis tarvitas 1917—1920 venekeelt, 1920—1926 eesti keelt. Õppis prantsus- ja ingliskeelt põhjalikult. Elas 1911—20 Venemaal.

Autori märkus: Eesti kõnemeloodiale võõrad elemendid on vististi tingitud saksakeele mõjust.

K.

Preili Alvine Kõök, üliõpilane. Sünd. Virumaal. Rahvus: eesti. Vanemad sünd. Virumaal, mõlemad eestlased. Kodune keel: eesti. Kõige enim õppinud eestikeelt. Koolis tarvitas 1) venekeelt, 2) eestikeelt. Õppis ingliskeelt. Pole elanud väljamaal.

Autori märkus: Katsealuse kõrvalekaldumisi harilikust eesti kõnemeloodiast ei või seletada tema päritolu ega hariduskäiguga (vt. lk. 22).

T.

Preili Liisi Tohver, üliõpilane. Sünd. Pärnumaal. Rahvus: eesti. Vanemad sünd. Pärnumaal, mõlemad eestlased. Kodune keel: eesti. Kõige enim õppinud venekeelt. Koolis tarvitas 1) vene, 2) saksa (1918), 3) eesti keelt. Õppis prantsus- ja ingliskeelt. Ülikoolis õppis soome ja ungari keelt. Armastab kõnelda venekeelt; eelistab eestikeelt.

Autori märkus: On väga huvitav, et katsealune (andmete järele küsimuslehel) tarvitab üllatusel ja kokkumisel osa üksikuid saksakeelseid sõnu. On võimalik, et katsealuse kaldumus tõusvale intonatsioonile vähem rõhutatud silpides (vt. lk. 24—5) on ühenduses selle saksa keele ja saksa emotsionaalse süsteemi mõjuga.

Ungari kõnelejad.

H. (Már minálunk...)

Hra Pogány, ungari kirjanik, kellega autor tutvus 1910. a. Londonis. Välimuse järele oli ta tüüpiline ungarlane, suure, ümmarguse peaga. Ütles enese olevat puhtungari päritolu.

H. (Jó napot kivánok...)

Hra Gyárás Deszö (pealinna Orfeum'i liige), ungari näitleja. Tegi grammofoniplaadi G. C. 71071 „Merre van a kiraly utca?“ (Kus on Kuninga tänav). Asjatundjate arvamise järele on ta hääldamine ja intonatsioon laitmatu.

V.

Hra Elemér Virányi, ungari k. lektor Tartu ülik. Sünd. Aradis, Ungaris, ja on rahvuselt ungarlane. Kõige enim on õppinud ungari keelt, mida ka koolis tarvitanud. Õppinud saksa, prantsuse, inglise, itaalia, eesti ja soome keelt.

Soome kõnelejad.

F₁ (Kettu ja Kukko).

Noor soomlane, kellega autor tutvus Londonis 1910. a. (vt. lk. 27—28).

S.

Proua Aino (Emilia) Suits, sünd. Thauvón, soome k. lektor Tartu ülik. Sünd. Haapajärvil, Soomes; rahvuselt soomlane. Isa — soome-rootsi-hollandi segu, ema — soomerootslane. Kodused keeled soome ja eesti. Kõige enim õppinud soome ja rootsi keelt. Koolis tarvitanud soome keelt; omavahelises läbikäimises ka rootsi keelt. Õppinud saksa, prantsuse, vene ja ungari keelt. Ülikoolis õppinud soome keelt 8 aastat. Elanud Rootsis 1½ aastat 1918—19 ja Kopenhagenis 1919. Soome, rootsi ja eesti keeles kirjutanud, deklameerinud ja laulnud. Eelistab soome keelt, selle järele ka rootsi keelt.

Autori märkus: Eelkäivaist andmeist selgub, et lääne kõnemeeloodia mõju, rootsi keele kaudu, sellele katsealusele peab olema kaunis suur. Missugusel määral sama mõju teistel soome kõnelejatel esineb, jääb esialgu lahtiseks.

Prantsuse kõnelejad.

F₁, F₂.

Mõlemad kõnelejad tundmatud. F₁ nimetatakse grammofoniplaadil, millelt kurvid saadud (Nr. 231112, Concert Record Gramophone) Mon-

sieur l'Abbé X..., Pariisist. Ta hääldamine on haritud prantslase oma. F₂, keda tarvitatud plaadil (Gramophone Concert Record G. C. 31264, Dialogue Nr. 1) nimetatakse M. S. Barlet'ks, on teinud terve rea grammofooniplaate Rippmanni keeleõpetamiskursuse jaoks, kuid kindlaks teha selle isiku päritolu ja haridust polnud võimalik. Ta hääldamine näib olevat põhjaprantslase või belglase oma.

Hispaania kõneleja.

Sp.

Kurvid on saanud Schliemanni keeleõpetamiskursuse jaoks tehtud plaadilt (Favorite Record 48002). Hääldamise järele on kõneleja haritud kastilllane.

Inglise kõneleja.

E.

Hra Winston Churchill, tuntud inglise riigimees. (Gram. Monarch Record 01025). Ta hääldamine on kahtlemata inglise kõrgema seltskonna oma, kuigi see mitmes tähtsas üksikasjas D. Jones'i poolt ettekirjutatust erineb.

Saksa kõnelejad.

G₁.

Dr. Waldemar Staegemann, näitleja Berliinis. „Der Gott und die Bajadere“ (Goethe). Odeon Record No 99967.

G₂.

Hra Max Montor (Gramophone Concert Record G. C. 41975), üks Saksamaa parimaist näitlejaist.

G₃.

Odeon Record A. 56606: Deutsches Echo III No 63: „Mit einem Sprachlehrer“. Kõnelejad on tundmatud. Nad kõnelevad Põhja-Saksamaa haritud keelt.

W.

Hra Bernhard Wittlich, Tartu ülikooli magister. Sünd. Tallinnas, rahvuselt balti-sakslane. Vanemad pärit Eestist ja Põhja-Saksamaalt. Kõige enim õppinud saksa keelt. Kõneleb peale selle veel vene, eesti, inglise ja prantsuse keelt. Koolis on tarvitanud 1909—12 saksakeelt, 1912—17 venekeelt, siis jälle saksakeelt.

D.

Pri. Rita Sigrid Dreyblatt, õpilane Panteniuse keskkoolis. Sünd. Jõgeval, rahvuselt balti-sakslane. Perekonna päritolu segatud: peaausjalikult balti-, osalt pärisaksa ja läti. Kõige enim õppinud saksa-keelt, ainult teenijatega eestikeelt kõneldes.

Rootsi kõnelejad.

S.

Hra Oscar Baeckström, näitleja Stockholmis. Grammofooniplaat G. C. 281011: En vegetariansk festmiddag.

E.

Hra C. A. Erikson, rootsi keele lektor Tartu ülik. Sünd. Södermanlandis, Rootsis. Puhtrootsi päritolu.

Sch.

Hra J. H. Th. Schenström, mag. phil. Sünd. Västmanlandis, Rootsis. Puhtrootsi päritolu.

Vene kõneleja.

P. PL^{5a}.

Hra Boris Pravdin, vene k. lektor Tartu ülik. Sünd. Venemaal, Tveri kubermangus. Vene päritolu.

Lisa I.

Tekstid ja nende tõlked.

Tekstide tõlge on sõna sõnaline, et võimaldada lugejale leida vastavaid sõnu.

Eestikeelsed tekstid.

(Tabelid I, II, III).

Pakasel talvel;
Kui sihinal keerutas kirdetuul
Jääkildusi väljade üle,
Kui hulguvalt vihises maruhuul,
Lund lisaks tõi pilvede süle,
Kui päevane valgus ju vaibuma löi
Ja hämara udu maailma tõi —
Siis kerkisid hanged aedade äärde.

(Tabelid II, III).

Olen oma riigi truu alam ja täidan ustavalt oma kodanikukohuseid.

Soomekeelsed tekstid.

Olen kotimaani uskollinen alamainen ja täytän uskollisesti kansalaisvelvollisuuteni.

Olen (oma) kodumaa ustav alam ja täidan ustavalt (oma) kodanikukohuseid.

Kettu ja kukko.

Kettu näki joukon kanoja kukkoinensa. Kettu, jonka oli nälkä ja jonka teki mieli kanan lihaa, riensi heidän luoksansa. Mutta kanat, kun näkivät ketun, ...

Rebane ja kukk.

Rebane nägi karja kanu (nende) kukega. Rebane, kel oli nälg ja kes tahtis saada kana liha, tormas nende juurde. Kuid kanad, kui nägid rebast,...

Ungarikeelsed tekstid.

(H. Tabel IV).

Már minálunk verbúválnak kötéllel, Elfogják a szegény legényt erővel, Hátrakötik a két kezét kötellel, Ugy kísérik be Kassára fegyverrel.

Juba meie juures võetakse nekrutid kõiega, püütakse vaene poiss vägisi, seljataha köidetakse mõlemad käed kõiega: nii viiakse sisse Kassa linna sõjariistadega.

(H. Tabel IV).

Jó napot kívánok, kedves rendőr báci! Kedves rendőr báci, legyen szives megmondani nekem hogy merre van a király utca? Micso...

Head päeva soovin, armas politseiniku onu! Armas politseiniku onu, olge lahke, õelge mulle, et kus pool on Kuninga tänav? Mis...

(V. Tabel IV).

Államomnak hü alattvalója vagyok, és honpolgári kötelességeimet lelkiismeretesen teljesítem.

Oma riigi truu alam olen ja kodaniku-kohused ustavalt täidan.

Rootsikeelsed tekstid.

(S. Tabel IV).

Vill du studera några glada själar, jag beder dig, mitt opus genomläs, om folk,

Tahad sa tundma õppida mõnd lõbust hinge, ma palun sind, minu teos läbi loe inimestest,...

(E. tabel IV).

Jag är min konungs trogna undersåte och uppfyller samvetsgrant mina borgerliga plikter.

Mina olen oma kuninga truu alam ja täidan ustavalt oma kodanikukohuseid.

Prantsuskeelsed tekstid.

(F₁, tabel V).

Le Corbeau et le Renard.

Maître corbeau, sur un arbre perché, tenait en son bec un fromage. Maître renard par l'odeur...

Vares ja rebane.

Meister vares, puul kükitades, hoidis omas nokas juustu. Meister rebane, lõhnast...

(F₂, tabel V).

A bord. Nous arrivons, je crois. Oui, nous voilà sur le quai. Prends vite tes affaires...

Laeval. Meie jõuame pärale, ma usun. Jah, seal (oleme) kail. Võta ruttu oma asjad...

Hispaaniakeelne tekst.

(Sp, tabel V).

¡Irun! ¡cambio de tren! ¡una hora de parada! Si el joven viajero alemán, que oyó estas palabras, no hubiese entendido)...

Irun! vahetus rongil! Üks tund peatust! Kui noor reisija sakslane, kes kuulis neid sõnu, ei oleks mõistnud...

Ingliskeelne tekst.

(E, tabel V).

I am glad to have an opportunity, at this time of crisis, of addressing so many thousands of people, whom I...

Ma olen rõõmus omama juhust, sellel ajal kriisi, kõnetleda nii palju tuhandeid inimesi, keda ma...

Saksakeelsed tekstid.

(G₁, tabel V).

Ehrwürd'ger, mächt'ger und erlauchter Rat! Sehr edle, wohlerprobte gute Herrn. — Dass ich dem alten Mann di(e)...

Auväärne, vägev ja hiilgav nõukogu! Väga kõrged, vilunud head härrad (isandad)! Et mina sel vanal mehel...

(G₂, tabel V).

Belsazar von Heine.

Die Mitternacht zog näher schon, in stumme(r)...

„Belsazar“, Heinelt.

Kesköö lähenes juba, tummas. . .

(G₈ tabel V).

Habe ich die Ehre, Herrn Professor M. zu sprechen? Zu dienen, mein Herr. Was führt sie zu mir? Ich habe den Wunsch, mich in der französischen Umgangssprache auszubilden.

On mul au häära professor M-ga kõnelda? Teie käsutada, mu häära. Mis juhib teid minu juurde? Mul on soov end prantsuse kõnekeeles täiendada.

(W, D, tabel V).

Ich bin ein treuer Untertan meines Staates und erfülle meine Bürgerpflichten gewissenhaft.

Mina olen truu alam omal riigil ja täidan oma kodanikukohuseid ustavalt.

Venekeelsed tekstid.

(P, tabel V).

Я верный подданный своей страны и добросовестно исполняю обязанности гражданина.

Mina (olen) truu alam omal riigil ja ustavalt täidan kodanikukohuseid.

(PL, tabel V).

Ну, Павел, нам остается немного времени. Давай у(к) . . .

Noh, Paul, meil jääb vähe aega. Anna . . .

P.

S.

A.

V.

B, b.

K.

T.

P. Otto Peterson. — S. Professor A. Saareste. — A. Lektor J. Aavik. — V. Lektor J. V. Veski. — B, b. Neiu H. Bergmann. — K. Neiu A. Kõök. — T. Neiu L. Tohver.

Lisa II.

Tarvitatud kirjandus.

- Kettunen:** Untersuchung über die livische Sprache I. Tartu 1925.
- Mälson-Mägiste:** Eesti häälikute relatiivsest pikkusest eksperimentaal-foneetika valguses. Ülik. Filos. Semin. käsik. kogus: Tartu 1923.
- Päss:** Vokaalide pikkuse mõõtmisi (Sangaste kihelk. murdest). Käsik. Fil. Sem.-s.
- Berg:** Pika *õ* kvantiteedilisi mõõtmisi. Semin. töö eesti k. alal, käsik. Tartu 1927.
- Inglis:** Pika *o* kvantiteedist. Semin. t. eesti k. alal, käsik. Ib. 1927.
- Jürgen:** Pika *i* kvantiteedi mõõtmisest üldkeeles. Semin. t. eesti k. alal, käsik. Ib. 1927.
- Oiderman:** Sõnaalguliste klusiilide kvaliteet eesti keeles. Semin. t. eesti k. alal, käsik. Ib. 1927.
- Peters:** Die Auffassung der Sprechmelodie. Leipzig 1924.
Der Einfluss der Sievers'schen Signale und Bewegungen auf die Sprachmelodie. Psychologische Studien X. Bd., Heft 6. Leipzig 1918.
Kirjutused ajakirjas „Vox“, Internationales Zentralblatt für experimentelle Phonetik, 1913—1916:
Two Methods of Enlarging Gramophone Records.
A note on some Intonation Curves.
Researches on Phonetics... Nr. 4.
Verbesserungen in der Methode der direkten Luftübertragung.
Tonhöhenkurven der Ewe Sprache.
Ein Reduktionsapparat für Tonhöhenkurven.
- Rutz:** Neue Entdeckungen von der menschlichen Stimme. München 1908.
Sprache, Gesang und Körperhaltung. München 1922.
Musik, Wort und Körper. Leipzig 1921.
Menschheitstypen und Kunst. Jena 1921.
In Gemeinschaft mit Klara Rutz: Typenstimmgebung. Leipzig 1920.
- Stumpf:** Die Sprachlaute. Berlin 1926.
- Ewald:** Physiologie des Kehlkopfs und der Luftröhre in Heymann's Handbuch der Laryngologie. 1898.
- Musehold:** Stroboskopische und photographische Studien über die Stellung der Stimmlippen . . . Arch. f. Laryngol. Bd. 7. (1898).
- Nagel:** Handbuch der Physiologie des Menschen. Bd. 4. 1906.
- Scripture:** Elements of Experimental Phonetics. New-York 1902. Researches in experimental phonetics. The study of speech curves. 1906. (Carnegie Institution, Washington).
Kirjutused „Vox“'is 1920—26.
- Wethlo:** Versuche mit Polsterpfeifen. P.—Sch. B. 6. 1913.
- Auerbach:** Die physikalischen Grundlagen der Phonetik. Zeitschr. für franz. Sprache und Litter. B. 16. 1894.

- Pipping:** Über die Theorie der Vokale. Acta soc. scient. Fennicae B. 20, nr. 11. 1895.
- Wundt:** Völkerpsychologie, die Sprache, 2. Bd. (2. Aufl.). Leipzig 1904.
- Panconcelli Calzia:** Einführung in die angewandte Phonetik. Fischers mediz. Buchhandlung. Berlin 1915.
- F. Krueger:** Sprechmelodie als Ausdrucksmethode. Atti del V. congresso intern. di psicol. (1905). Rom 1906.
Beziehungen der experimentellen Phonetik zur Psychologie. Leipzig 1907.
Mithbewegungen beim Singen, Sprechen und Hören. Ztschr. der internat. Musikgesellschaft. Bd. 11 (1910); ka äratrökk. Leipzig.
Psychologische Studien. Bd. I, lk. 379—383; 221, 235.
- Meyer:** Ein neues Verfahren... (Kurvimödtmisaparaat). Mediz.-pädag. Monatsschr. XXI. Aug.-Sept. 1911.
- F. Krueger und W. Wirth:** Ein neuer Kehltönschreiber. Wundts Psycholog. Studien. Bd. 1, Heft 1 (1905), S. 103—104.
- Lioret:** Transformation en courbes des sons du phonographe. C. R. de l'Académie des Sciences de Paris. Bd. 150 (1911), S. 1441—43.
- Sievers:** Grundzüge der Phonetik. 5. Aufl. Leipzig 1901.
Rhythmisch-melodische Studien. Heidelberg 1912.
Demonstrationen zur Lehre von den klanglichen Konstanten in Rede und Musik.
- Merkel:** Anatomie und Physiologie des menschlichen Stimm- und Sprachorgans (Anthropophonik). Leipzig 1863.
- Storm:** Englische Philologie (Bd. 1). 2. Aufl. Leipzig 1892.
- Jones:** Intonation Curves. Leipzig 1909.
Outline of Phonetics. Leipzig 1916.
- Heinitz:** Kirjutused „Vox“'is.
- Westphal:** Aristoxenos von Taren, Melodik und Rhythmik des klassischen Hellentums. 2 Bde. Leipzig 1883, 1893.
- Saran:** Melodik und Rhythmik der „Zueignung“ Goethes. Studien zur Deutschen Philologie. Halle 1903.
Deutsche Verslehre. O. Beck. München 1907.
- Rousselot:** Principes de phonétique expérimentale. 2 tomes. Paris 1897—1909.
- Forchhammer:** Om Nödvendigheden af Sikre Meddelsesmidler i Dövstummeundervisningen. Kopenhagen 1903.
- Klinghardt:** Französische Intonationsübungen. Götten 1911.
Übungen im englischen Tonfall. Götten 1920.
- Steele, Joshua (1700—1791):** An Essay Towards establishing the Melody and Measure of Speech to be expressed and perpetuated by certain Symbols. London 1775.
- Sweet:** A Primer of Phonetics. Oxford 1906.

W. E. Peters.

Akad. Emakeele Seltsi poolt 1927. a. välja kuulutatud auhinnatöö tingimused.

Eesti murreteuurimise edustamiseks otsustas A. E. S. juhatuse 1927. aastaks välja kuulutada auhinnatöö järgimisel teemil:

„Häälikulised erinevused murret kõneleva perekonna kolme vanuspõlve (vanemad, lapsed, lapselapsed) keeles.“

Selle võistlus-uurimuse ülesandeks on põhjalikult kirjeldada mingisugust murret (soovitav maa-alalt, mis naabrusest on looduslikult võimalikult eraldatud) kõneleva perekonna kolme vanuspõlve keele häälikulisi erinevusi ja jälgida võimalust mööda nende erinevuste põhjusi ning tegureid. Perekond tuleb valida säärane, kellel vanemad, s. o. vanaisa (resp. vanaisad) ja vanaema (resp. -emad) ja nende lapsed, s. o. isa ja ema (väimehena, resp. miniana), on pärit samast külast või lähemast ümbrusest, mis keeleliselt kuigi tunduvalt ei erine perekonna praeguse asukoha muredest. Soovitav, et vanemad oleksid kirjaoskamatud või vähemalt õige vähe ja harva lugejad, lapsed kõrgemalt algkooli-haridusega, kuna lapselapsed oleksid 5—10 a. ealised, veel kooliealisteks saamata või käies esimesi aastaid algkoolis. Uurimisviisi ja töökäiku tuleb täpsalt kirjeldada. Arusaamatuste puhul töö tehniliste tingimuste kohta on lubatav pöörduda sellekohaste järelepäringutega A. E. S. juhatuse poole, kusjuures viimane reservib omale õiguse need küsimused tarbekorral vastamata jätta.

Auhinna-võistlusest osa võtta võivad ainult A. E. S. liikmed. Tööde sisseandmise viimaseks tähtpäevaks on 1. mai 1928. a. Tööd loovutatakse Seltsile märgusõnaga varustatult, kusjuures tööle on lisandatud eelmainitud märgusõnaga ümbrik, mis sisaldab autori nime ja aadressi. Auhindamata tööde juurde kuuluvad ümbrikud põletatakse hiljem avalikult.

Auhindu on kaks: I auhind — 15.000 mk., II — 10.000 mk.

Tööde hindajaks on A. E. S. juhatuse poolt Seltsi liikmete hulgast valitud 3-liikmeline komisjon. Hindamisotsused kuulutatakse välja esimesel A. E. S. koosolekul sügissemestril 1928.

Auhinnatud tööde autoreil on õigus oma tööd ülikoolis esitada seminari- või laudatur-tööna või seda avaldada trükis. Viimasel puhul on A. E. S-il kirjastamiseks eesõigus (sel korral määratakse autorihonorar kokkuleppel). Avaldamata käsikirjad jäävad A. E. S. arhiivi.

A. E. S. juhatuse.

Murdetoimkonna aruanne 1926. a. kohta ja tagasivaade 5-aastasele tööle¹.

1926. a. oli juba viies aasta A. E. S.-i juhatusel korraldatavat murdekogumistööd. Jätkati tööd tuntuvalt suurema koosseisuga — nii juhatuse kui stipendiaatide poolt — ning suurema ainelise jõuga. Töö tulemuste lootused olid seega märksa kõrgemad ja need ongi — MT juhatuse veendumuse järgi — oodatud määral teostunud, nagu järgnevast aruandest tohiks selguda.

Mullu, peamiselt küll suvel, saadeti kohtadele keeleainestikku koguma üldse 31 stip. (eelm. a. 23), neist 13 naisül. ja 18 meesül. (16 endist ja 15 uut): Arike, Juhan; Berg, Paul; Blum, Marta; Eller, Helmi; Inglis, Juta; Kaljo, Theodor; Kampmann, Mary; Kask, Arnold; Kilk, Ida; Kinger, Elisabet; Klauren, Vambola; Klein, Herman; Kruus, Albert; Linzbach, Dagmar; Meissaar, August; Mihkla, Karl; Parmas, Oskar; Peters, Oskar; Piiskop, Alma; Priideman, Marie; Pärt, Linda; Raudsepp, Alide; Roos, Eduard; Sirk, Herman; Soosaar, Salme; Sööt, Bernhard; Taev, Karl; Tooms, Mihkel; Vahi, Bernhard; Vahkal, Anna; Voolaine, Paul. Üle poole (16) töötasid igaüks ühe kuu jooksul, 9 üliõp. $1\frac{1}{2}$ – $2\frac{1}{2}$ kuud, kuna 6 üliõp. olid alla kuu (viimastest suurem osa eriülesannetel, peamiselt kohanimede kogumiseks ja häälikulooliste ülevaadete koostamiseks). Töötati üldse 37 kuu jooksul (eelm. a. $24\frac{1}{2}$ kuud) 39-s (eelm. a. 20-s) kihelkonnas: (Anna, Anseküla, Haljala), Häädemeeste, Iisaku, Jämaja, (Juuru, Järva-Jaani), Järva-Madise, (Kaarma), Karula, Karuse, Kihelkonna, Koeru, Kolga-Jaani, (Kursi, Kuusalu, Kärla), Märjamaa, Puhja, Põltsamaa, Põlva, (Püha), Risti, Rõigi, Rõuge, Sangaste, Tori, (Tõstamaa), Valjala, Vastseliina, Viru-Jaagupi, V.-Nigula, (Võnnu, Väandra, Äksi; — Lutsi). Suuremas ulatuses tehti tööd, s. o. jälgiti Wiedemanni varal sõnastikku 22-s kihelk-s². Viimaste seas oli uusi uurimisalasid kaks: Valjala ja Märjamaa. Keelejuhtisid on tarvitatud üle 100 (eelm. a. umb. 65). Wiedemanni sõnastiku põhjal on selle veergusid läbi küsitletud 7.730 (e. a. 7.600), seega terve Wied. läbi $5\frac{1}{2}$ korda (nõnda ka eelm. a.), saades kokku 45.118 sedelit. Kohanimesid on kogutud 11.031 sedelit ja

¹ Aruandes esitatud kalkulatatsioonidest on enamiku teinud MT juhataja abi üliõp. Arnold Kask.

² Ülalesitatud nimetustest on sulgudes need, kus tööd tehti vähe- mas ulatuses (koostati häälikuloolisi ülevaateid, koguti kohanimesid jm.).

muid keeleteateid (sõnavara, lauseid) 5.553 sedelit; seega üldse kokku sedeleid 61.702 (eelm. a. 48.440). Häälikuloolisi ülevaateid on koostatud 14 khk-s (22 kaustikut). Fonograafilisi tekste on kogutud 57 rullitait, peale nende rohkelt ka kuuldelisi tekste (üle 300 lk.). Ühekuulise stipendiumi keskmine määr oli 7.500 mk. Kogu murdeuurimistöö korralduseks (stipendiumidena 259.500 mk., muu osa aineistiku muretsemiseks, juhatause kuludeks, Kihnu eide Tartus pidamiseks j. m.) on kulutatud 325.407 mk. (eelm. a. 223.318 mk.).

Stipendiaatide kogusid sisulise väärtuse ja aineistiku hulga põhjal hinnates selgub, et 31-st stipendiaadist on häid, esmajärgulisi ainekogusid soetanud 8 üliõpilast, s. o. umbes 25,5% (e. a. 26,1%), rahuldavaid 17 üliõp., s. o. umb. 55% (eelm. a. 56,5%), nõrku 6 üliõp., s. o. umb. 19,5% (eelm. a. 17,4%). Tähendatagu, et mullusel hindamisel on nõudeid üldse tõstetud, nii et töö üldine kvaliteet oli läinud aastal märksa kõrgem eelm. a. omast.

Kuna 1925. aastal murdekogumisega üldjoontes lõpule jõuti kahes kihelkonnas (Kuusalu ja Tarvastu), lisandus neile mullu veel 7 khk. (Jämaja, Koeru, Puhja, Põltsamaa, Rõigi, Tori ja Vastseliina). Kokku on seega sõnavara ja muu keeleainestiku kogumisega üldjoontes lõpule jõutud 9-s khk-s. (Käesoleval aastal lisandub neile loodetavasti veel 9 khkonda).

Et tänavuks viis aastat täis on murdesugemete kogumise algusest, järgnegu senistest tulemustest üldine kokkuvõte.

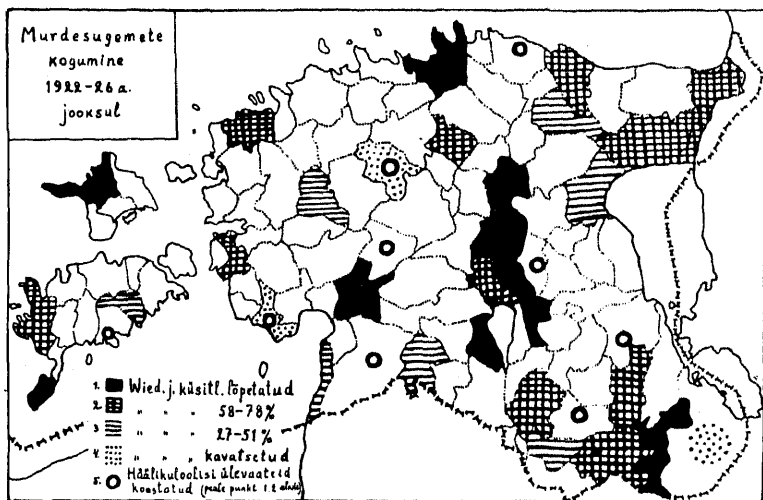
Aastad	Stipendiaadid		Töökuud	Sedelite üldarv	Kulud markades
	nais-ül.	mees-ül.			
1922	5	5	15 1/2	26.500	114.150
1923	10	10	24 1/2	33.010	166.662
1924	12	9	23 1/2	40.250	195.777
1925	9	14	24 1/2	48.434	223.318
1926	13	18	37	61.702	325.407
Kokku	49	56	125	209.896	1.025.314 mk.
	105				

105-st stipendiaadist on mitmed isikud töötanud korduvalt, nii et kogujate isikute arv on ainult 67, neist 32 naist ja 35 meest. Wied. sõn. järgi on läbi küsitletud 27.831

veergu, s. o. terve Wied. sõn. läbi ligi 20 korda. Häälikuloolisi ülevaateid on koostatud 33-st khkonnast (66 kaustikut). Fonograafilisi tekste on kogutud 132 rulli; kuuldeliste tekstide kohta puudub veel täpsam kokkuvõte.

Murdeainestikku on kogutud Wiedemanni sõnastiku põhjal 5 a. jooksul 27 khk-st. Muudel meetoditel, eriliselt küll häälikulugu valgustavat ainestikku ja kohanimesid on korjatud ka muudest kihelkondest, m. s. ka väljastpoolt Eestit, Alulinnast ja Lutsist (valitsuse eritoetuste abil isegi Ingerist ja Vadjast). 27-st khk-st on 9-s khk-s töö lõpetatud, 9-s khk-s on tööst tehtud 60—80%, teistes senini 27%—60%.

Järgnev kaart esitagu ülevaate 5 a. jooksul tehtud ja järgneva 5 a. kavatsetavast tööst (mõeldavad häälikuloolised, morfoloogilised ja süntaktilised ülevaated on jäänud märkimata, kuna kavatsus on neid koostada — nagu ka kohanimesid ja tekste koguda — kõigist kihelkondadest).

Kuna varem ail aastail kavatsusest oleme kõnelnud Wied. sõnastik läbi küsitleda 30-s khk-s — mis arvuga vististi lõpuks ka piirdume — siis on kavatsetavast Wied. sõn. 42.000 veerust seni läbi küsitletud ligi 28.000 veergu, s. o. 66,6%.

Vähemalt selles suhtes on siis 5 a. jooksul lõpule viidud tööd enam kui on kavatsetud.

Lõpuks võidakas veel küsida, kui suur on sedelite arv neist khkondadest, kus töö on lõpetatud. Kohanimesid

ja muid teateid arvestamata on Wied. sõn. põhjal tehtud küsitlemisel saadud: Kuusalust — 12.100, Tarvastust 11.600, Torist 9.034, Puhjast 8.477, Jämajast 8.322, Koerust 8.007, Rõigist 7.508, Põltsamaalt 6.940 ja Vastseliinast 6.343 sedelit.

12. II 27.

A. S-te.

„Eesti Keele“ 1926. a. aruanne.

EK V suurendatud aastakäigu toimetamisel on ajakirja redaktsioon nagu varemgi püüdnud võimalikult rõhku panna artiklite sisuväärtusele, koondades ajakirja ümber enam-vähem kindlakujulise kaastööliste pere, mille arv oli 1926. a. 26 (21)¹. Neist oli: ülikooli õppejõude 7 (5), ülikooli lõpet. 4 (2), üliõpilasi 12 (10), toimkondi 3 (3)². Ka artiklite arv on suurenenud — neid oli 49 (39), nende hulgas murdetekste 12. Artiklite hulka pole arvatud eesti kirjakeele vanemaid mälestisi, mis ilmusid ajakirja lisana, kokku 4 trükipoognat 21 tekstiga.

Läinud aastal ilmus EK suurendatud kujul — senise 6 nr. asemel 8 nr-t, kokku 256 lk. Ajakirja trükiti 1000 eksemplari, millest saadeti priieksplaridena 40 ning vahetuseks 15 eks. Ajakirja tellijate arv on näidanud kõigi aastate jooksul tõusutendentsi ning on läinud aastal tuntuvalt suurenenud.

H. P-p.

Raamatute ülevaade.

Lauri Kettunen, **Oppikirja eestin ja suomen eroavaisuustista** sekä tekstinkäännöksiä selityksineen. Toinen, täydennetty painos. Kirjastanud Osakeyhtiö Valistus, Helsinki, 1926. [192 lk., hind Smk. 30.—].

Läinud aasta lõpupoole ilmus teises trükis mainitud raamat, mille ülesandeks on, nagu autor saatesõnas kirjutab, „eesti keele ajaloolist iseloomu, eriti ta vahetekorda soome sõsarkeelega, pääjoontes ja kergesti mõistetavalt selgitada“.

Raamat on kirjutatud algajaile ning sisaldab kaks osa: eesti ja soome k. erinevuste loendamine ja selgitus ning tekstid ühes tõlkega. Teose esiosa langeb 6 sisurühma:

¹ Sulgudes on vastavad arvud eelmise aasta kohta.

² 5 aasta jooksul on „Eesti Keelel“ üldse olnud 63 eri kaastöölist.

1. häälikud ja nende transkribeerimine, 2. häälikulised, 3. morfoloogilised, 4. süntaktilised, 5. sõnastikulised erinevused ja 6. võõras mõju. Eelmise trükiga võrreldes on raamatu esiosa täiendatud 33 punktiga, kus käsitletakse peamiselt süntaktilisi ja sõnastikulisi erinevusi ning võõrast mõju kummaski keeles. Kõik tähtsamad erinevused on koondatud üldse 100 punkti, mille kaudu saab loolega valitud näidete abil lühikese ja selge ülevaate mõlema keele iseärasustest.

Raamatu teise osa moodustavad eestikeelsed tekstid paralleelselt soomekeelsete tõlgetega. Tekstide valik on mitmekesine, sisaldades üksikuid katkendeid mitmete Eesti kirjanikkude töödest, kirjutisi ajaloost j. n. e. Ka tekstide määra on tublisti suurendatud — endise 40 lk. asemel sisaldab teine trükk ligi 150 lk., mis on väga otstarbekohane. Alles tekste lugedes (selgitatavad kohad on trükitud kursii-vis ning märgitud numbriga, mis juhatavad vastavasse raamatu esiosa punkti) selguvadki teoreetilised seletused ning mõlema keele erinevused.

See raamat on väärikas lisa soome ja eesti keelt käsitlevale kirjandusele ning on tulusaks abinõuks ka soome keele õppimisel, eriti siis, kui mõningad algteadmised selles keeles juba omandatud.

H. P-p.

M. Westerholm, **Mikkelin pitäjän asumusten nimet.** (Eripainos aikakauskirja „Suomen“ V jakson 4. osasta). Helsinki 1927. [134 + VII lk., hind Smk. 25.—].

Mainitud raamat ei sisalda küll eriuurimust Mikkeli kihelkonna (Kesk-Soomes asuv kihelkond ühes samanimelise linnaga) kohanimede kohta, kuid äratav huvi kohanimede koguna ning sellena on see teos väärtuslik. Teose sisu jaguneb kolme peassa: 1. sissejuhatus, 2. kohanimede register ning 3. külanimede geograafiline ning kronoloogiline selgitus. Ära on jäetud nimede etümoloogiline ning muudesse keelelistesse küsimustesse puutuv uurimus (mis on küll autori sõnade järgi käsikirjas valmis).

Sissejuhatuses selgub, et nimede registrisse on kantud kõik Mikkeli kihelkonna külade, talude ja popsikohtade nimed. Kogud on korraldatud ja korjatud Soome teaduslike kude seltside kohanimedetoimkonna poolt välja töötatud kavade järgi¹. Iga kohanime kohta on kogutud järgmisi teateid, mis ka registris esinevad sel määral kui neid on saadud: 1. nime kirjakeelne (ametlik) kuju, 2. dokumenti-

¹ Vrd. Virittäjä 1926, lk. 150—6.

dest saadud kujud¹, 3. rahvakeelne nimi (foneetilises transkriptsioonis), 4. koht (kihelkond, küla jne.), 5. mille kohta nime tarvitatakse, 6. maapinna iseloom seal kohas või ümbruskonnas, 7. paiga asetus mingi teise, naabruses oleva koha suhtes, 8. paiga muud nimed, 9. missugust kohanimest tuletatud nimetust tarvitatakse selle paiga elanikkude kohta, 10. missugust vormi tarvitatakse vastates küsimustele: kuhu? kus? kust?, 11. kust nimi saadud või kuidas nime saamist seletatakse rahva seas, 12. kas nimi on uus ja millal see on antud.

Raamat on tähtis ka meie kohanimede uurijaile ja kogujaile.

H. P-p.

Küsimused ja kostused.

Võõrsõnade rõhk ja õigekirjutus.

Prof. L. Kettunen esines omal ajal „Eesti Kirjanduses“ ettepanekuga: eestipärastatagu rõhult kas või kõik võõrsõnad. Selle ettepaneku elluviimatus täies ulatuses ei tee võimatuks võõrsõnade rõhu eestipärastamise mõeldavust veidi laiemas ulatuses kui „Eesti õigekeelsuse-sõnaraamatu“ ilmuvas andes. Võiksid tulla kaalumisele umbes sellised reeglid:

I. Pearõhk esisilbile, lähterõhk kaasrõhuks. Kus see läbiviimatu, jäägu rõhk lähtekeelseks. Näit.: *advokaat, aeroplaan, diftong, äsfält, élément, éventudalne, filoloog, Iliad, mütológia, sümbol, isegi Eüroopa*. Aga: *iamb, ioonlane, Itaalia, materia, poliitika* jne.

II. Kahesilbiseid iamb-võõrsõnu rõhulise teise silbiga (◌◌) on väga kerge rõhult eestipärastada, andes neile dibrähhilise kuju (◌◌◌). On sisekonsonandiks *k, t, p, (kk, tt, pp)*, tuleb neid trohheusteks muuta (◌◌◌). *kamel, kanal, kanon, kino, pagas*. Vast isegi: *nootar, vookal, Ural*. Toetuseks vanu laene: *madrats, madrus, masin, parun, padrun, sigur, vigur*. Veel näiteid: *aatom, meetod, ooker* jne.

III. Rõhuline pikk silp jäägu pikaks. Näit.: *mootor, maharaadža* (EÖS — *maharadža*), *seemi keeled* (sm. *seemiläiset kielet*), *advokaat, elektrofoor, filoloog, ookeaan* jne.

IV. Ikka silmas pidada käänmist, pöormist, tuletust. Nii on *kamel* eestipärasem *kaamel*-sõnast, sest viimane peaks deklioneeruma nagu *kaabel, meeter, piibel* jne. *Paabel* üksi ei suuda *kaamel*'it päästa. Poleks patt *Paabel*'itki *piibli* eeskujul käänata. Samuti on taunitavad *pólitika* ja *póliitik*, sest reeglipärased vormid neist sõnust (*politikasid, politikke*) satuksid vastollu *tehnik*-, *tehnik*-tüübiga. Nii oleksime rikkamad ühe tarbetu erandi poolest. Järjekindlusetu on ka EÖS-s *antimon*: *anemoon*. Pääsetee: *ántimoon, ánemoon, máterjaal, telefóon* jne. Kirjutusviis *telefon* nõuaks hääldamist *télefoón* [?! E. M.] ~ *telefoón*¹. Omadussõna *telefon*'ist võib esineda ainult *telefoniline, telefon*'ist aga juhem *telefoonne*.

A. N.

I juhis on üldiselt läbiviidav, kuigi tal siintoodud kujul tegelikult pole suurt tähtsust, sest sõnade kirjutusviis selle reegli tõttu ei muulduks sugugi. Hääldamine tegelikult ongi suures osas tuttavamais võõrsõnuses selle eestipärastumise poole kaldumas (*advokaat, aeroplaan, sümbol* jne.; vanemaist laensõnust muidugi kõnelemata: *ohvitser*,

¹ Siin on märgitud ka dokumendid, milles nimi esineb, aastaarv jne.

pataljon, kindral jne.). Tähenдатagu ainult, et sel puhul viimane silp sõnus *advokaat, diftong, filoloog* jne. loomulikult ei ole kaasrõhuline, vaid rõhutu (kaasrõhk esineb aga näit. sõnus *advokaadi, etemendi, eventuaalne* — kui mitte *eventuaalne* — jne.).

II. Järgmine juhis on igatahes väga julge ja on küsitav, kas selle autor isegi sõandaks oma ettepanekut järjekindlasti läbi viima hakata. Kas siis ka näit. *roman, tarif, rubin, miitos* (pro *mitoos*), *meetan* (pro *metaan*), *luupin* (pro *lupiin*), *kõnid* (pro *koniid*), *esiüd* (pro *etiüd*), *beeton* (pro *betoon*), *arom* (pro *aroom*) jne.? Telne asi on eesti keeles kodunenud laensõnadega nagu *kaamel, kanal, pagas, Uural, aatom*, või võõrsõnadega, mil mõnes lähtekeeleski on rõhk esimesel silbil, näit. *meetod*. Kuid on vaevalt loota, et muud võõrsõnad lähemas tulevikus sellevõrra eestistuksid, nagu eelpool näidatud, sest meie haritlaskond on nende sõnade võõrapärase rõhutamiseга üldiselt harjunud ja pealegi on meie keeleelus olemas teadlik vool, mis otse propageerib võõrsõnade mitte-eestilist hääldamist, püüdes isegi juba eestistunud sõnu võõrapäradada (näit. *poliitika, materjal* asemel tarvitada *poliitika, materjaal*). Radikaalseid eestistamis-ettepanekuid on meil teatavasti, nagu ettepaneku autorigi mainib, varemisingi tehtud, kuid nad on jäänud seni tagajärjetuks.

III juhis on ju võõrsõnade kohta praegu kaunis üldiselt maksev. Olgu ainult öeldud, et *maharadža*-sõnas ei tarvitse kolmandat *a-d* kirjutada kahekordselt, sest 3. silp on järgneva silpisulgeva *d* tõttu niikui nii pikk; küsitav on ka, kas tarvitseb *e-d* sõnas *semi* märkida pikaks, sest *e* on selles sõnas paljudes Euroopa kultuurkeeleski hääldamisel lühike. Eesti keeles võib ju rõhuline silp olla alati lühike. Sellepärast on eestistunud laensõnuskki pea-võl kaasrõhuline silp sagedasti (järgsilpide vokaal alati) lühike: *kanal, ohvitserid* (mitte *ohvitseerid*), *materjal, ookeani* (mitte *ookeani*), *politika* jne. (vrd. ka EK 1925, lk. 75).

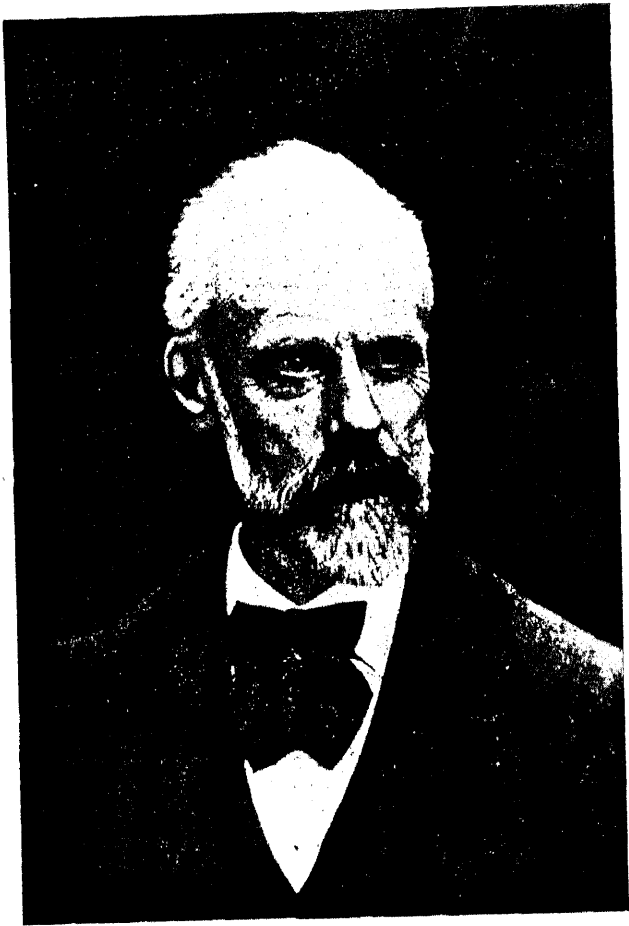
IV. Mis puutub *kaameli* (pro *kaamli*) võõrapärasusse, siis on see tõsi ainult, kui eeskujuna arvesse võtame eesti keele omi, algsoomelisi sõnu (*kaamel* peaks selle järgi käänduma sisekaoliselt — *kaamel*: *kaamli* — nagu *peenar*: *peenra, taigen*: *taigna* jne.). Kuid praeguses eesti keeles on juba rühm sõnu (mitte ainult *Paabel!*), milles see sisekadu puudub: *juubel* [*juubeli*], *kuller, ooper, eksam, mootor* jne.; analoogiliselt ka paljudes tuletis: *õppur* [*õppuri*] (vrd. *kangur*: *kangru*), *lendur, noorur, luiskam, kandam* jne. Sellesse rühma kuulub ka *kaamel* [*kaameli*]. Kas me seda *kaamel*-sõnatüüpi saame eesti keelest välja tõrjuda ning kas seda tarvitseki? — Vähe põhjendatud on järgnevatki väited. *Politika* on *tehnikatüübiga* võrreldes sama vähe „erand“ kui see, et eestistunud *parun* (< *baroon*) enam ei deklinceeru nagu *perroon* (tundub igatahes vastuoksusena, kui ettepaneku autor ühelt poolt soovib nii radikaalseid eestistusvorme nagu *vookal*, teiselt poolt aga taunib laensõnad nagu *politika* või *materjal*). *Antimon* on meie loodusteaduslike õpperaamatute kaudu tuttavaks saanud sõna (seega samaväärne näit. *aatom*'i või *ookean*'iga) ning sel kujul juba mõnd aega tarvitusel, kuna võõrsõnal *anemoon* vaevalt on lootust kunagi eestistuda, sest selle mõiste väljenduseks on juba olemas ning on harilikult tarvitusel eesti oma sõna *ülane*. Väga imelik on aga väide, et sõna *telefon* nõuaks hääldamist *telefonn*. Kas me siis peame ütleva ka *ohvitser, materjall, tänavall, kogemuss* pro *ohvitser, materjal, tänaval, kogemus*?! Sõnast *telefon* saame tulutada: *telefoniline, telefonine, telefonne* [omast. *telefonse*]

E. M.

Vastutav toimetaja: Albert Saareste.

Väljaandja: Akadeemiline Emakeele Selts.

Eesti Kirjastus-Ühisus „Postimehe“ trükk, Tartus 2. IV 1927.

PROF. VILHELM THOMSEN †